پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت

نووسینی : ئیڤلین ریید

پێشەکی و گۆڕینی : حەمە کەریم عارف

کەرکووك 2006

ناوی کتێب: پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت

بابەت: لێکۆڵینەوە

نووسینی : ئیڤلین ریید

وەرگێڕ : حەمە کەریم عارف

لەبڵاوکراوەکانی یەکێتی نووسەرانی کورد ـ لقی کەرکوك ژمارە ـ 67

نەخشەسازی و بەرگ: محمد مهدی

سەرپەرشتی چاپ: محەمەد سەعید زەنگنە

چاپخانە: ئارابخا ـ کەرکوك

چاپی یەکەم ـ 2006

www.pertwk.com

پێشەكییەكی پێویست

مەسەلەی چەوساندنەوەی ئافرەت لە مێژوودا لە ریزی پێشەوەی هەموو چەوساندنەوەیەكی دیدایە و رەنگە هیچ نەبێ بە زێدەرۆیی گەر بگوترێ لە رووی زەمەنییەوە بەر لە هەر چەوسانەوەیەكی دیكە هاتووە و یەكەمین چەوسانەوەیە لە مێژوودا. دیارە گەلێك هۆكار و فاكتەری كۆمەڵایەتی و ئابووری لە سیاقی رەوتی مێژوودا دەوریان لەم بوارەدا هەبووە... ئەوەتا (رجین برنو) ئەوە ساغ دەكاتەوە كە (پایەی ئافرەت لە كۆمەڵدا بە ئەندازەی زۆر بوونی پایە و دەسەڵاتی بورژوازی كەم دەبێتەوە واتە بورژوازی كاتێ كە لە پاڵ دەسەڵاتی ئابوریدا دەسەڵاتە سیاسی و كۆمەڵایەتییەكان بۆ خۆی دابین دەكات، پایەی ئافرەت تەواو دێتە خوارەوە...

بەم پێیە وەكو چۆن یەكەمین دابەشكردنی كار لە نێوان پیاو و ژن دا بووە، یەكەم چەوسانەوەش بەر ئافرەت كەوتووە و، چەوساندنەوەی ئافرەت دەكەوێتە پێش ئەو چەوساندنەوە

چینایەتیەوە كە لەگەڵ سەرهەڵدانی كۆیلایەتیدا دەستی پێكرد، دەكەوێتە پێش ئەو چەوساندنەوە رەگەزی و نەژادییانەوە كە لەگەڵ ئیمپریالییەتی ئەسینا و رۆمادا و پاشان لەگەڵ ئیمپریالەتی رۆژاواییدا سەریهەڵدا. ئەو چەوساندنەوەیەی كە ئەنگلز پێی وایە وێرای بەرهەمهێنانی كۆیلایەتی و مۆلكداری تایبەتی، سەرەتای ئەو قۆناغەشە كە تا رۆژگاری ئەمرۆ بەردەوامە و، هەر پێشكەوتنێك لەو رۆژەوە تا ئەمرۆ، لە هەمان كاتدا هەنگاوێكی رێژەیی بووە بۆ دواوە، چونكە خوشگوزەرانی و پێشكەوتنی خەڵكانێك لەسەر حەساوی عەزاب و سەركوتكردنی خەڵكانێكی دیكە بووە.

كەواتە كارتی ئابووری یان ئەوزاری ئابووری بەدەست هەر كەس و لایەن و چینێكەوە بێ ئەو دەبێت بە خودانی دەسەڵاتی راستەقینە و بناغەی هەموو دەسەڵاتەكان لە سیاسییەوە بیگرە تا دەگاتە رۆشنبیریی لەسەر فاكتەری ئابووری رۆدەنرێت. دیارە فاكتەری ئابووری تا رۆژگاری ئەمرۆش لە هیچ شوێنێكی دنیادا بەدەست ئافرەت نییە، ئەگەر بەشێوەیەكی ریزپەڕ لە وڵاتێكدا، یان لە دنیادا رێژەیەكی زۆر كەمی ئافرەتی دەوڵەمەند هەبێ، ئەوا لە رووی كاریگەری ئابووری و سەرمایەدارییەوە لە نرخی نەبوودایە. لە باری

www.pertwk.com

ئاینییەوە، تەورات و پاشتر کڵێسای مەسیحی، لە کۆمەڵگەی باب سالاریدا سەریان هەڵدا و راوبۆچوونە پێشوەختەکانی ئەو کۆمەڵگەیەیان نواند و بەرجەستە کرد، هەزار و یەك بەڵگە و بیانووی غەیبیانیان بۆ پشتیوانی تیۆری کێماسی ئافرەت هێناوەتەوە. خۆ بەگوێرەی بۆچوونەکانی خاتوو (بنتاسیلغو) ئافرەت لە کۆمەڵگەی جولەکەدا بەتەواوەتی لە هەموو شتێك بێ بەش بووە... و سورە لەسەر ئەوەی کە کڵێسا دەوری زۆری لە بواری چەسپاندنی بونیادی نێر سالاری و باب سەروەری کۆمەڵگەدا دیتوە. خۆ لە ئاینی مەسیحیدا هەمیشە هەوڵدراوە ئەو حەقیقەتە بشاردرێتەوە کە مرۆڤایەتی لە کەماڵی خۆیدا مێ و نێرە: مێ و نێر بە جۆرێ ئاوێتەن کە لەیەکدی نایەنە جیابوونەوە... ئیدی دەیان حیکایەتیان داهێناوە کە ئافرەت تەنانەت لە دوای حەیواناتیشەوە دێت و زۆر جار پێی گوتراوە "دەرگای شەیتان" ئیدی لە سەردەمی قەدیس پولس–ەوە گلۆڵەی ئافرەت بەجارێ کەوتە لێژی و نەریت وتەقلیدێکی حاخامی زاڵمانەتر سەبارەت بە ئافرەت چەسپی و دەگوترا :" پیاو لە پێناوی ئافرەتدا نەخولقاوە، بەڵکو ژن لە پێناوی پیاودا خولقاوە" تاوەکو سەردەمی قەدیس تومای ئەکوینی کە بە قەناعەتەوە پێی لەسەر ئەوە

دادەگرت کە "ئافرەت بە تەبیعەتی خۆی بندەستەی پیاوە، چونکە پیاو بە ئاوەزترە لە ژن." ئیدی گەلێك لەو داب و نەریت و بۆچوونانە کران بە تەوق و لە گەردنی ئافرەت خران و تا رۆژگاری ئەمڕۆش کەم و زۆر، راستەوخۆ یان نا راستەوخۆ پێوەی دەناڵێنن و ئاین هێشاش هەر سورە لەسەر پشتیوانی کردنی کۆمەڵگەی باب سالاری کە زۆر بەزەقی مافی ئافرەتی تێدا پێشێل دەکرێ. بەهەرحاڵ کە لەگەڵ پەرەسەندنی ژیان و ئاڵۆزبوونی ژیاندا، ئایدولوجیا و ئاین هەندێ دەسەڵاتی کەم بووەوە، ئیدی پیاو لە دەرێی بازنەی ئایندا، بۆ بەڵگە دەگەڕان تا ئافرەت لە چوار دیواری ماڵەوە بهێڵینەوە، یان شەرعیەت بە لەماڵەوەمانی ئافرەت بدەن، ئیدی پەنا وەبەر زانستە سروشتییەکان برا و ئەوە سەلمێنرا کە مێ لە چۆلەکەوە تا مەیموون پاسەوانیی هێلانە دەکات و نێر راو دەکات، بەمجۆرە پاسەوانی ماڵ ئەرکی مێ یەو دیارە ئەمە بە تێپەڕبوونی رۆژگار بووە مایەی زاڵبوونی ئابووری بازاڕ بەسەر ئابووری و بژێوی ماڵەوە، ئەمەش کردیە کارێك کە دەور و رۆڵ و پایەی ئافرەت لە هەموو ئاستێکی ژیانی کۆمەڵایەتیدا پاشەکشەبکات. ئەمە تەنیا رووداوێکی ئابووری نەبوو، بەڵکو پەلوپۆی بۆ کایە سیاسی و رۆشنبیرییەکانیش هاویشت وئیدی جۆرە دابرانێك

www.pertwk.com

کەوتە نێوان کایەی ژیانی ماڵەوە و کایەی ژیانی سیاسییەوە.

بەهەرحاڵ رەگی هەموو دەسەڵاتێکی چینایەتی، رەگەزی، یان موڵکایەتی یان سیاسی دەچێتەوە سەر ئەو یەکەمین دەسەلاتەی کە پیاو بەسەر ژندا پەیدای کرد، دیارە لە هەر دەسەڵاتداری و زاڵییەکی دیکە قووڵتر و بەرینترە.. ئەمەش لە هەموو سەردەم و لە گشت شارستانیەتەکاندا رەنگیداوەتەوە... بەهەر حاڵ هەرکە ئابووری بازار برەوی سەند و ئابووری ماڵەوە پاشەکشەی کرد ئیدی وەزعی ئافرەت خراپ بوو، کار گەییە رادەیەك ئافرەت لە چوار دیواری حەرەمسەراکاندا وە مێنێ و رێگە نەدرێ هیچ بەشدارییەك لە ژیانی ئابووری یان سیاسی یان رۆشنبیریی شار بکات... هەندێ حاڵەتی ریزپەڕی لێ دەربکرێ ئیدی ئەو رێسایەی سوقرات دایڕشت :" للرجال السیاسە و للنساء البیت"بوو بەرێسای باو و دەوری ئافرەت هاتە سەر منداڵ بوون و بەرێوەبردنی جیهانێکی داخراو کە ماڵە... هەڵبەتە ئەو یاسا و رێسایانەی لە یونان و رۆمادا باو بوون و تا رۆژگاری ئەمڕۆکەش لە زۆر شوێندا راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ ماکیان دیارە و کاریان پێدەکرێ بەڵگەی زیندووی خراپی وەزعی ئافرەتە لەو دوو کۆمەڵگەیەدا!.. ئیدی لەگەڵ سەرهەڵدانی کشتوکاڵ و

ئاژەڵداری و دۆزینەوەی نووسین و موڵکیەتی تایبەتی و دروستبوونی دەوڵەتدا ئیدی سیستەمی پیاو سالاری چەسپی و ئیدی موڵکیەتی تایبەتی، بەبۆچوونی هەندێ زانا و پسپۆری بواری ئابووری، رۆڵێکی یەجگار کاریگەری لە دروستبوونی کۆمەڵگە سەرەتاییەکاندا بینی. بۆ وێنە موڵکداری تایبەتی زەوی و زار، کۆیلەو کۆیلایەتی لەگەڵ خۆیدا هێنا، (کشتوکاڵ و ئاژەڵداری کردیانە کارێك کە جۆرە سەقامگیرییەك لەسەر موڵکەکان چێ ببێ) زێدە خۆراك و کەڵەکبوونی ئەم زێدە خۆراکییە (کە لە لای خێڵە کۆچەرییەکان کە لەسەر شکار و میوە دەژیان، گەمە نەبوو) کردییە کارێك کە یەخسیری جەنگ وەکو کۆیلە بێگاری پێ بکرێت، ئیدی بەرزبوونەوەی ئاستی بەرهەمهێنان و دابەشبوونی کار بوونە هۆی ئەوەی بازرگانی و ئاڵ وێڵ زیاد ببێ و ئیدی پاراستنی ئەم سیستەمە پێویستی بە دەسەڵات و بەرگری هەبوو. ئیدی لەو رۆژەوە پەیوەندییەکی نەپچراوە لە نێوان موڵکداری و بەکارهێنانی زەبر و زەنگدا پەیدا بوو. واتە کە موڵك پەیدا بوو، دەبێ چەکیش پەیدا بێ بۆ بەرگریکردن لەو موڵکە و پاراستنی. واتە دەسەڵات و هێز، زادەی موڵکایەتییە.

بەم پێیە هاوکات لەگەڵ پەیدا بوونی موڵکیەتدا، پەیدابوونی

www.pertwk.com

دەوڵەت بوو بەزەرورت. تەنانەت دەسەڵاتی سیاسیش دەبێ پشت بە موڵکیەت ببەستێ و جۆرەکانی موڵکیەت بخاتە ژێر دەستی خۆیەوە، ئیدی ئەمە بەگوێرەی قۆناغە مێژووییەکان گۆڕاوە و تا گەییوەتە قۆناغی دەوڵەتی بورژوازی کە دەکاتە دەوڵەتی فرۆشیاران و خودان بانك و پیشەسازان، ئەوجا بەرێوەبەرانی دەزگای دەوڵەت کە دەسەڵاتی خۆیان لە خودان سەروەت و سامانانەوە وەردەگرن.. جا لەم جۆرە سیستەمەدا ژنانیش دەبن بە بەشێك لە موڵکی خودان موڵکان... ئیدی ئەم سیستەمە پیاو سالارییە هەزاران ساڵە بەردەوامە و مێژوو، مێژووی نێرە و بەو ئاسانییە جێی مێ ناکاتەوە، بۆیە بزاڤی ئافرەتان زۆر قورسە و تەنیا ئەوە نییە داوای گۆڕینی سیستەمی ئافرەت بکات، بەڵکو هەوڵێکی رەوا و دژوارە بۆ گۆڕینی هەر هەموو پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە رەگ و ریشەوە.کۆمەڵگەی ئەمڕۆی بەشەری، هەندێ حاڵەتی یەجگار کەمی لێ دەربکەی. کۆمەڵگەی پیاوە، هەزاران ساڵە پیاو دایمەزراندووە و پیاو رێبەری دەکات و بەشێوەیەکی گشتی لە پێناوی پیاودایە، واتە پیاو سالاری زاڵە بە سەر هەموو شتێکدا دیارە ئەم سیستەمە نێرینەیە سیستەمی هەڤڕەکییە و رەنگدانەوە و دەنگدانەوەی دیمەن و رواڵەت و دیاردەی زەبر و

زەنگ و دەسەڵات و جەنگ و لەشکر و لەشکرکێشییە.

هەڵبەتە ئافرەت، بەپێی توانای خۆی بنەماکانی ئەم سیستەمەی مەحکوم کردووە و هەوڵی داوە بۆ گۆڕینی بەتایبەتی لە ساڵی 1968وە. خەباتی ئافرەت هەم لەباری دایکایەتییەوەیە و هەم لە باری ژیانی شەخسی و کۆمەڵایەتییەوەیە. ئافرەت زیاتر روو بە رووی بێکاری دەبنەوە، لە پۆستە گرینگە ئابووری و کارگێڕی و سیاسییەکان مەحروم دەکرێن، تەنانەت لە ژیانی ژن و مێردایەتیشدا تەواو سەربەخۆنین. بێگومان بەشداری پراتێکی ئافرەت لە هەموو پۆستە قیادییەکاندا دەسەڵات بەرەو ئیسانیەت دەبات و هەنگاوە بۆ بە مرۆڤانی کردنی دەسەڵات و هەموو کایەکانی دیکەی ژیان، دیارە ئەم گۆڕانە پێویستی بە گۆڕینی بونیاد و بنەما و زەینیەتە باوە پیاو سالارییەکانە، هەنگێ ئازاد کردنی ئافرەت دەبێ بە بەشێکی لە جیابوونەوە نەهاتووی پرۆسەی ئازادکردنی مرۆڤایەتی..کەواتە ئافرەت کلیلی کردنەوەی دەرگای بە مرۆڤانی بوونی دەسەڵاتە، تا زووتر هەموو مافێکی وەربگرێ ئەوەندە قازانجی تیرەی بەشەرە و زووتر دەگاتە ئاسودەیی.. فورییە دەڵێت:" پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی و گۆڕانکارییەکانی سەردەم بەندە بە پێشڤەچوونی ئافرەت

www.pertwk.com

بەرەو ئازادی.. فراوان بوونی دەستکە وتێن ئافرەت بنەما و بناغەی هەموو پەرەسەندنێکی کۆمەڵایەتییە." بێگومان جیاوازی نێوان پیاو و ئافرەت لەناو پرۆسەی مێژوودا دروستبووە، چونکە نە ئافرەت جەوهەری تایبەت بەخۆی هەیە و نە پیاو، ئافرەت لەناو مێژوودا قالبی خۆی وەردەگرێت و پیاویش هەمان شت. وەکو چۆن سیمون دی بوفوار دەڵێت: "مرۆڤ بە ئافرەتی لە دایك نابێ، بەڵکو پاشان ئەو قالبە وەردەگرێت" واتە مێژوو ئەو خانەبەندییە دروست دەکات و ئەم مێژووە، بە دوورخستنەوەی ئافرەت، لە باری مرۆڤانییەوە هەژار بووە. چونکە لە باری مێژووییەوە شێوازی مالیجەی تایبەت بە ئافرەت سەبارەت بە هەموو مەسەلەکانی هەبووە: لە ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە بیگرە تا دەگاتە سیاسەت و رۆشنبیری و هونەر و زانست و باوەڕ. جا ئافرەت لە هیچ شوێنێکی دنیادا، وێرای ئەوەی بە هەندێ مافی خۆی گەییوە، پلە و پایەیەکی سیاسی یان کۆمەڵایەتی یان قیادی وەهای وەرنەگرتووە کە لەگەڵ ئەو دەوەرەدا بگونجێ کە لە بەرەڤانیدا گێراویەتی هەڵبەتە گومان لەوەدا نییە کە رادەی پێشکەوتنی هەر کۆمەڵگەیەك بەندە بە رادەی ئازادی ئافرەتەوە.. جا مەسەلەی ئافرەت، مەسەلەی ناسنامەی

ئافرەتە وەکو بوونەوەرێکی مرۆڤانی، شۆڕشی ئافرەت لە بنەڕەتدا، دژی سیستەمی پیاو سالارییە، لە پێناوی سڕینەوەی هەر جۆرە چەوسانەوە و سەرکوتکارییەکی چینایەتی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری و رۆشنبیرییە، دیارە وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد یەکەمین چەوسانەوە و سەرکوتکارییەك کە مێژووی تیرەی بەشەر پشتی پێ دەبەستێ. ئەو سەرکوتکارییە بووە کە پیاو دژی ئافرەت بەکاری هێناوە... تا ئافرەت ناسنامەی مرۆڤانی خۆی بەدەست نەیەنێ، کۆمەڵگە ناتوانێ خۆی تازە بکاتەوە، خۆ تازە نەکردنەوەش، سەرەتای بۆگەن کردن و پاشان مەرگە.

رادەی رزگاری و ئازادبوونی ئافرەت پێوەر و پێوانەی رزگاری و ئازادییە بە شێوەیەکی گشتی... هەڵبەتە ئازادی ئافرەت و یەکسانی ئافرەت لەگەڵ پیاودا، مەحاڵە بێتە دی تا ئافرەت لە کاری کۆمەڵایەتی بەرهەمهێنەر بە دوور بێ و لە چوار دیواری ماڵەوە بخزێ و هەر خەریکی کاری ماڵ بێ. جا بۆ ئەوەی ئافرەت ئازاد بێ، دەبێ لە بەرهەمهێناندا بەشداری جدی بکات و کاری ماڵەوە زۆر بەکەمی مژ و لی بکات... بەهەرحاڵ تا ئافرەت ئازاد نەبێ پیاویش ناتوانێ ئازادبێ، بەڕاستی ئابروچونێکی گەورەیە بۆ پیاو، خۆ هەڵخەڵەتاندنێکی گەورەیە

www.pertwk.com

که به چاوی خۆی کۆیلەیەتی و کۆیلاندنی ئافرەت دەبینێ و خۆی بە ئازاد بزانێ" رادەی ئازادی هەر کۆمەڵێك بە رادەی ئازادی ئافرەتی ئەو کۆمەڵگەیە دەپیورێ و پێوانە دەکرێت...
جا ئازادی ئافرەت هەر بەوە نابێ کە دەزگاکان بگۆڕدرێن، بەڵکو دەبێ سەر لە بەری پەیوەندییەکانی ژیان، پەیوەندی نێوان دەسەڵات و هاو وڵاتی بگۆڕێ و خۆشەویستی ببێ بە ئاینی بێ سنووری هەر کەسێك.. بەداخەوە لە کۆمەڵگەی پیاو سالاریدا، زۆر جار و لە بوارێن سیاسی و ئابووری و رۆشنبیریی و دەسەڵاتداریدا ئافرەت رەپێش دەخرێت و دەکرێت بەرووکارێك بۆ شاردنەوەی دەسەڵاتی پیاو سالاری لە هەمان کاتدا جۆرە درێژەدانێکە بە سیستەمی دەسەڵاتی پیاو سالاری و ئەو ئافرەتانەش لە بواری پراتیکی دا، لە پیاو پیاوانەتر داکۆکی لەو سیستەمە و پاراستنی ئەو سیستەمە دەکەن...
پێویستە کاژی پیرۆزی لە دەسەڵات فڕێ بدرێ و شەقڵی پیرۆزی پێوە نەهێڵرێ، هیچ شتێك لە مرۆڤ پیرۆزتر نییە و بایەخی هەر هەموو شتەکان بە مرۆڤەوەیە بۆیە دەبێ قاپی باغڵەمە بخرێنە خزمەتی مرۆڤەوە..
بۆیە بەبێ بەشداری تەواوی ئافرەت لە هەموو گایەکانی ژیان دا، ئاسۆی ئایندەی کۆمەڵگەی بەشەر، هیچ تروسکەیەکی

نابێ.

سەرچاوەکان:

1. رمزية المرأة في الرواية العربية
ط 1 نيسان 1981 جورج طرابشي
2. في سبيل ارتقاء المراة، روجية كارودي ت/ جلال مطرجي ط1/ 1982 دار الاداب بيروت
3. جغرافية الملذات/ الجنس في الجنة ابراهيم محمود ط1 1998.
4. فصول عن المراة / هادي العلوي ط2/ 2003 دار المدىَ للثقافة و النشر

www.pertwk.com

((1))

گەلێك لەو ئافرەتانەی کە لە بزووتنەوەی ئازادیی ئافرەتاندا کار دەکەن و ئاگایان لە کتێبی (1) "بنەمای خێزان، موڵکایەتی و دەوڵەت" ی ئەنگلز هەیە، باوەڕیان وایە کە سەرچاوەی ئەو زوڵم و ستەمەی لە ئافرەتان دەکرێ

دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵگەی چینایەتی. دیارە ئەوانە زۆر بەدروستی وشەی "ڕەگەز باڵایی"یان (2) بۆ شرۆڤەکرن و ڕوونکردنەوەی سیستەمی کۆمەڵگەی سەرمایەداری– دوا قۆناغی چینایەتی –بەکارهێناوە. چونکە ئەو سیستەمە لەگشت بوار و کاروبارەکانی ژیاندا، ئافرەتی جیاکردۆتەوە.

ئەوەی ئافرەتان لێی دڵنیانین ئەمەیە، کە ئاخۆ پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت بۆتە هۆی هاتنە خوارەوەی پایەی کۆمەڵایەتی ئافرەت و وایکردووە بە ڕەگەزی پلە دوو بێتە ژماردن؟ ئەم دڵنیانەبوونە لە کۆمەڵگەی ژێر دەسەلاتی پیاودا تەواو بەجێیە و هۆکارەکانیشی ئاشکران، چونکە نەك هەر مێژوو لەلایەن ئەو کەسانەوە نووسراوە، کە ئەم بارودۆخەی ئێستەیان هێناوەتە ئاراوە و پیادەیان کردووە، بەڵکو سەر لەبەری زانستەکانیش لەژێر ڕکێفی ئەواندان. بۆیە لێرەدا هەردوو زانستی بایۆلۆژی و و ئەنترۆپۆلۆژی بایەخێکی زۆر مەزنیان لە بواری ناسینی ئافرەت و مێژووی ئافرەتاندا هەیە. ئەم دوو زانستە بەڕادەیەك خراونەتە خزمەتی پیاوەوە کە لە بری ئاشکرا کردنی حەقیقەتەکان، هەوڵی شاردنەوەیان دەدەن. سەیر دەکەین پڕ زیانترین بانگەشەی درۆزنانەی زانستی، دەربارەی یەکەم زانینی ڕەگەزی مێینە بە نێوی زانستی بایۆلۆژییەوە ئەنجام

www.pertwk.com

دەدرێ. بەقسەی ئەم ئەفسانە سازانە، ئافرەتان بە حوكمی پێكهاتەی بەدەنی و ئەركی دایكایەتییەوە، لەباری فیزیكییەوە لە پیاوان دواكەوتووترن. ئەوان، ئەم كێشەیە وا دەخەنە بەرچاو، كە بێ توانایی ئافرەت ئەنجامی قۆناغەكانی پێشووە. ئەنجامی ئەو ژیانە حەیوانییەیە كە ئافرەتی ناچاركردووە وابەستەی رەگەزی بالاّ و زاڵی پیاو بێ. واتە تەبیعەت و سروشت بە مەسئول و بەرپرسی مەحكوم بوونی هەمیشەیی ئافرەت و سووك تەماشاكردنی دەزانن. ئاشكرایە كە مێ و نێر لەباری پێكهاتەی فیزیكییەوە لێكدی جیاوازن، چونكە مێینە منداڵدانی هەیە و ئەمە هۆیەكە بۆ بە دایك بوون. ئەمە راستە، بەڵام هەرگیز تەبیعەت لەو زوڵمە مەسئول و بەرعۆدە نییە كە لە ئافرەت دەكرێ. ئەم زوڵمە، بێ چەند و چۆن زادە و بەرەنجامی ئەو بنەما كۆمەڵایەتی و یاساییانەیە كە لە كۆمەڵگەی چینایەتی پەتریاركیدا (3) بەدەستی پیاو داڕێژراوە.

بەهیچ جۆرێ لە كۆمۆنە سەرەتاییەكانی كۆمەڵگە لە چین بەدەرەكاندا یان لە جیهانی گیانلەبەراندا بوونی نەبووە نییە.

ئەم شێواندنە مێژوویی– كۆمەڵایەتی و سروشتییە خۆی لە خۆیدا پاكانەیە بۆ ئەو كۆمەڵگایانەی كە لەسەر بناغەی

جیاوازی رەگەز رۆنراوە. پەردەیەكە بۆ شاردنەوەی ئەو زوڵمەی لە ئافرەت دەكرێ. هەڵبەتە مەبەست و ئامانجی ئەم بۆچوونە ئەوەیە كە: ئافرەت بۆچی لە پێناوی لابردنی ئەم بێدادییەدا خەبات بكات و بێهودە بەدووی هەڵلای یەكسانی بكەوێ. لە كاتێكدا سەر لەبەری گێروگرفت و كێشەكانی بۆ پێكهاتەی بەدەنی خۆی دەگەڕێتەوە ؟! بۆچی بەبێهودە هەوڵی گۆڕینی باری كۆمەڵایەتی خۆی بدات، لە كاتێكدا هەرگیز ناتوانێ پێكهاتەی بەدەنی خۆی بگۆڕێ؟! هەڵبەتە بەدرێژایی سالآنی دووردرێژ، لە بێشكەوە تاكو گۆڕ، ئەم بیرە لە گوێچكان ئاخنراوە، كە مەحاڵە ئافرەت لە چارەنووسی خۆی رزگار بێ. بۆیە باشترین كاری ئافرەت ئەوەیە كە دان بەم راستییەدا بنێ و بێ چەند و چوون مل بداتە خەت و تەسلیم ببێ، ئەوەی راستی بێ چارەنووسی ئافرەت هەر ئەوەندە پەیوەندی بە پێكهاتەی بەدەنییەوە هەیە كە چارەنووسی پیاو پەیوەندی بە پێكهاتەی بەدەنی خۆیەوە هەیە. چونكە ئەگەر بڵێین ئافرەت تەنیا هۆیەكە بۆ زاوزێ و منداڵ هێنان، ئەوا لەو حاڵەدا پیاویش دەكاتە ئەو ئەسپەی كە تایبەتە بۆ تۆم لێگرتن. ئەم مامەڵە و بۆچوونە، پایەی مرۆڤ تا رادەی حەیوانییەت دێنێتە خوارێ، مرۆڤ بالآترین بوونەوەری جیهانە،

www.pertwk.com

چونكه ژمێژه خۆی له كۆتی ژیانی حەیوانانه و مەرجه پێشوەختەكانی سروشت رزگار كردووە. جا بۆ تێگەیشتن له رەگەزی پیاو و ئافرەت با سەرەتا بێینه سەر لێكۆڵینەوەی جیاوازییەكانی مرۆڤ و گیانلەبەر، چونكه بەمه پایەی مرۆڤ وەكو بوونەوەرێكی تایبەتی، لە نێو سەر لەبەری گیانلەبەراندا بەدیار دەكەوێ.

((2))

مرۆڤ، شای بوونەوەران:

لەو سەردەمەوە كه داروین بەبەڵگە رەگی مرۆڤی بردەوە سەر

جۆرە مەیمونێكی باڵا، ئیدی گەلەك تۆژینەوە لەمەڕ لێكچوونی مرۆڤ و گیانلەبەر ئەنجامدراوە، بەڵام مەخابن كەمتر ئاوڕ له مەسەلەی جیاوازی نێوان مرۆڤ و باقی گیانلەبەران دراوەتەوە.ماركسیستەكان، زۆر بەدروستی سەرچاوەی ئەم شایستەییەی مرۆڤیان دەست نیشان كردووە و بەستویانەتەوە به كاركردن و بەرهەمهێنانی پێداویستییەكانی ژیان. تیۆری كارو(4) پەیوەندی بەرەچەڵەكی مرۆڤەوە، هەوەڵین جار لەلایەن ئەنگلزەوە، لەگوتاری "دەوری كار له گۆڕینی مەیموونەوە بۆ مرۆڤ" خرایە روو.

پێشەوایانی ئاركیۆلۆژی ئەنترۆپۆلۆژی وەكو: شرروود و واشبۆرن(5) ولیام هاولز (6)، كۆت ئۆكلی و (7) گوردن چایلد (8) دروستكردنی هۆیەكانی بەرهەمهێنان بەپێوەری جیاوازیی نێوان مرۆڤ و گیانلەبەران دەزانن. زاشبورن لەم بارەیەوە دەڵێ :"رەوتی خەملێنی بەشەر و گەیشتنی بەم قۆناغەی ئەمڕۆی شارستانییەت، لەگەڵ دروستكردنی سادەترین هۆی كاركردندا سەری هەڵداوە و دەستی پێكردوە".(9)

گۆردن چایلد– یش بەمجۆرە پشتیوانی له تیۆرەكەی ئەنگلز دەكات :"ئاركیۆلۆژی پێش زایین، ئەوەمان نیشان دەدا كە

www.pertwk.com

چۆن مرۆڤی سەرەتایی بەهۆی کارەوە بووە بە بوونەوەرێکی بالاّ، واتە بووە بە ئینسان".(10)

ئەوانەی کە بایەخێکی کەم بۆ کارکردن دادەنێن، دەڵێن مەیموونانی پەرسەندوو، سوود لە شتەکانی ناو سروشت وەکو هۆیەك وەردەگرن. بۆیە بەم پێیە ناشێت کار و کارکردن وەکو فاکتەرێکی سەرەکی بۆ بە مرۆڤ بوون بژمێردرێ. هەرچەندە گیانلەبەرانی... گواندار سوود لە دەستی خۆ وەردەگرن و "دەشێت لەکاتی گرتن و دیل کردنیاندا گەلەك کاری دەستییان فێر بکرێ". بەلاّم هیچ بوونەوەرێك جگە لە مرۆڤ توانای دروستکردنی هۆ و ئەوزارەکانی کارکردنی نییە. دابەشکردنی کار لەنێو گیانلەبەراندا نەبووە. هەروەها مانی هیچ بوونەوەرێك بەر لە مرۆڤ بەکاری سیستماتیکییەوە بەند نەبووە. ئەدمسون هبل (11) پێی وایە :"ئەو دەستانەی کە میوەیان پێ لەدرەختان کردۆتەوە و ئەو بازوانەی کە خۆراکیان پێ گوێزراوەتەوە بۆ دەم، تەنیا هۆیەك بوون بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی مەیموونانی مرۆڤ ئاسا"(12). بەپێچەوانەوە، چارەنووسی مرۆڤ هێندە ئاوێتەی کارکردن بووە کە ئەگەر ئەم توانای بەرهەمهێنانە لەنێو ببرێ، ئەوا تیرەی بەشەر زوو بەزوو لەسەر زەمین دەسڕێتەوە. کار و کۆشش، ڕێگایەکی تازەی

بۆمان و پێشکەوتنی جۆرە بوونەوەرێکی تایبەتی، واتە مرۆڤ فەراهەم کردووە. بۆیە ئەرکی ئێمە هەر ئەوە نییە هاوەڕگەزی بەشەر "منداڵ" بەرهەم بێنین، بەڵکو پێداویستییەکانی ژیانیش بەرهەم دێنن. بایەخی بەرهەمهێنان و کارکردن بەئاشکرا لەو گۆڕانکاریانەدا دەبینرێ کە کار بەسەر پەیوەندییەکانی نێوان مرۆڤ و سروشتیدا هێناوە. گیانلەبەران لە بنەڕەتدا کۆیلەی سروشتن و دەستە وەستانن بەرانبەر بەدەسەلاتەکانی سروشت و ئەو ڕووداوانەی لە دەرێی کۆنترۆڵ و بەدەسەلاتی گیانلەبەراندا ڕوو دەدەن. بەلاّم مرۆڤ ئەم پەیوەندییەی ئاوەژوو کردۆتەوە. مرۆڤ لە ڕێگەی کارەوە، پەلاماری ناوجەرگەی سروشتی داوە و نەك هەر لە کۆنترۆڵ و دەسەلاتی ڕاستەوخۆی سروشت خۆی دەرباز کردوە، بەڵکو بەسەر زۆر حوکمی پێشوەختەی سروشتیشدا زاڵ بووە و خستویەتییە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە. دەتوانین بڵێین مێژووی گیانلەبەران پێشوەختە نووسراوە و لە دەرێی خۆیدا بەسەریا سەپێنراوە. بەلاّم مرۆڤ بەدەستی خۆی مێژووی خۆی تۆمار دەکات.

مرۆڤ بەزەبری ڕامکردنی سروشت، زۆر پێداویستی نوێی هێنایە ئاراوە. ئەمەش بۆ خۆی جۆرە تایبەتمەندییەکە، کە لە جیهانی گیانلەبەراندا نابینرێ. لەکاتێکدا پێداویستییەکانی گیانلەبەران

www.pertwk.com

له بازنه‌ی پێداویستییه سروشتییه‌كانی وه‌ك: خواردن و زاوزێ تێناپه‌ڕێ، به‌ڵام مرۆڤ پێداویستی بێپایانی ئاڵۆزی بۆ خۆی هێناوه‌ته ئاراوه. بۆ وێنه پاش دروستكردنی ته‌وری بێده‌سك، پێداویستی ته‌وری ده‌سكدار هاته كایه‌وه، پاش هۆیه سه‌ره‌تاییه‌كانی زه‌وی كێڵان، پێداویستی گاسن هاته ئاراوه. كاری ته‌شیرێسی گۆڕا به‌كاری سه‌نعه‌تی چنینكاری، به‌هه‌ر حاڵ، پێداویستی كردییه كارێك كه مرۆڤ ده‌ستبه‌رداری كوخته‌كان ببێ و شان بداته به‌ردروستكردنی كارگه‌ی گه‌وره و ته‌لاری سه‌ر له هه‌ور. هه‌ر پێداویستی وایكرد مرۆڤ له عه‌ره‌بانه‌ی تریشقه‌وه بیر له دروستكردنی سیسته‌می گوێزانه‌وه و باركێشی توندڕه‌وی وه‌ك :" قیتار، ئۆتۆمبێل، فرۆكه و كه‌شتی ئاسمانی" بكاته‌وه، كه هه‌ر هه‌مووی پاش شۆڕشی پیشه‌سازی هاتنه دی.

چه‌ندین خواستی رۆشنبیری له بواره‌كانی :فێركردن، په‌روه‌رده، هونه‌ر و زانستدا، هاوكات له‌گه‌ڵ چالاكییه تازه‌كانی مرۆڤدا له چوارچێوه‌ی په‌یوه‌ندییه كۆمه‌ڵایه‌تییه‌كاندا هاته ئاراوه، ته‌نانه‌ت پێداویستییه سه‌ره‌تاییه‌كانی مرۆڤیش وه‌ك: خۆراك و خواردن و پێداویستییه سێكسییه‌كانیش گۆڕانیان به‌سه‌ردا هاتووه و به‌ره‌و چاكتر چوون. خۆراك و هه‌ڵبژاردنی

هاوسه‌ر و منداڵبوونی مرۆڤ له هی گیانله‌به‌ران جیاوازه و ماركس گوتوویه‌تی:"برسێتی، هه‌ر برسێتییه، به‌ڵام ئه‌و برسێتییه‌ی كه به‌پله گۆشتێكی كوڵاو ده‌شكێ و به چه‌قۆ و چه‌تاڵ ده‌خورێ، جیاوازه له‌و برسێتییه‌ی كه به پارچه گۆشتێكی نه‌كوڵاو ده‌شكێ و به چنك و ددان ده‌خورێ" (13). مرۆڤ، شان به‌شانی ئه‌و گۆڕانكاریانه‌ی كه له ژینگه‌ی خۆیدا–له سروشتی ده‌ره‌كی دا– ئه‌نجامی داوه، گۆڕانكارییه‌كی داخیلیشی له خودی خۆیدا ئه‌نجامداوه. به درێژایی چه‌ندین سه‌ده‌ی دوا به‌دوای یه‌ك، قه‌ڵافه‌ت و رواڵه‌تی مرۆڤی توكنی هه‌ڵگری گه‌لێك دیمه‌ن و رواڵه‌تی تری مه‌یمونانه، گۆڕانی به‌سه‌ردا هات و له هه‌موو ئه‌مانه‌ش گرنگتر ئه‌وه‌یه كه خودی كۆمه‌ڵایه‌تی به‌ره‌به‌ره جێگه‌ی كاردانه‌وه ئاژه‌ڵییه‌كانی مرۆڤی گرته‌وه. تیره‌ی به‌شه‌ر ئه‌مڕۆكه، زۆربه‌ی هه‌ره زۆری غه‌ریزه ئاژه‌ڵییه‌كانی خۆی له‌ده‌ست داوه و ره‌فتاری شارستانی و كۆمه‌ڵایه‌تی گرتۆته به‌ر (14). ئه‌م سوكه به‌راورده خێرایه‌ی نێوان مرۆڤ و گیانله‌به‌ران، هه‌ر هه‌موو ئه‌و بۆچوون و تیۆرانه به‌درۆ ده‌خاته‌وه كه گوایه مرۆڤیش جگه له گیانله‌به‌رێكی فێڵاوی چیدی نییه. هه‌ر چه‌نده مرۆڤ له‌هێندێ رووه‌وه له گیانله‌به‌ران ده‌چێت، به‌ڵام خۆی له پله نزمه‌كانی

www.pertwk.com

ژیان و بوونی گیانلەبەرانە زۆر پتر بالاّ بردوە. ئێمە بەهۆی چالاکی بەرهەمهێنان و هێز و توانا کۆمەلاّیەتییەکانەوە. بە رادەیەك خۆمان گۆڕیوە، کە چیدی نابین بە کۆیلەی پێکهاتەی بایۆلۆژی خۆمان. واتە لەوە دەرچووین کە ئیدی پابەندی پێکهاتەی بەدەنی خۆمان بین. وەکو مارشال سالینز(15) دەڵێ :" ئازادبوونی کۆمەڵگەی مرۆڤ لە کۆنترۆڵ و دەسەلاّتی راستەوخۆی فاکتەرە بایۆلۆژییەکان، گۆڕانێکی فرە مەزن بوو.. ژیانی کۆمەلاّیەتی مرۆڤ بەهۆی ئاستی هوشیاری مرۆڤەوە دیاری دەکرێ، نەك بەهۆی پێکهاتەی بەدەنی مرۆڤەوە. ئەم خاڵە، (16) سەرەتای رەتکردنەوەی ئەو ئەفسانەیەیە کە دەڵێ :" پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت، چارەنووسی ئافرەت دیاری دەکات" با ئێستاش بێینە سەر ئەوەی کە ئافرەت لەبەر رۆشنایی "تیۆری منداڵدان" (17) دا بخەینە بەر وردەبینی لێکۆڵینەوەوە.

((3))

منداڵدان، فاکتەری نزمی رەگەزی مێینەیە :

بایۆلۆژی- یش وەکو ئەنترۆپۆلۆژی، زانستێکی تازەیە و بەر لێشاوی زۆر بەدلێکدانەوە و ئەنجامگیری سەرڤە سەرڤە و هەڵێنجانی هەڵە بووە. بەتایبەتی لەباری کۆمەلاّیەتی- سیاسییەوە. ئەوەی کە مەسەلەی ناسینی رەگەزی مێینەی ئالۆزاندوە، بوونی هێندێ زانای بایۆلۆژی و ئەنترۆپۆلۆژی کۆیلە و ئەلّقە لە گوێی ئایدۆلۆژیای بورواژییە. ئەوانە رایان وایە کە مادامەکێ ئافرەت منداڵدانی هەیە و ئەم منداڵدانەش تایبەتە بە منداڵ بوون، بۆیە ئافرەت هەرگیز ناتوانێ خۆی لە کۆنترۆڵی راستەوخۆی بەدەنی دەرباز بکات. ئەم تیۆرییەش، بەهەمان ئەندازەی تیۆری دەعبای پیاوەتی (18) بێ مەعنایە. هەردوو بۆچوونەکە سورن لەسەر ئەوەی کە ئامێری رەگەزی ئافرەت و پیاو توانای هەردوو رەگەزەکە دیاری دەکات. ئافرەت بەگەوج و گێل حسێب دەکرێ" چونکە کاری بەدەنی رێگەی پەرەسەندنی مێشك و بیر و بەهرەکانی دی لێدەگرێ و نایەڵێ

www.pertwk.com

بگاتە ئاستێکی باڵا و شایستە. بەڵام پیاو بەحوکمی ئامێری نێرینە دەتوانێ هۆش و بیرو و زیرەکی و باری کۆمەڵایەتی خۆی بەرەو باشتر پەروەردە بکات. دیارە هەردوو تیۆرییەکە ئەفسانەن و... هیچ...هیچ بنج و بناوانێکی زانستییان نییە.

ئەوی راستی بێ لەدنیای گیانلەبەراندا رەگەزی نێربێ توانایە نەك رەگەزی مێ. مێژوو پڕە لە بەڵگەی بنجبڕ، کە پیاوان لەپێناوی گەیشتن بە ئافرەت بە گژ یەکدیدا دەچن. هەرچەندە ئەم کارە زۆر جار دەخرێتە خانەی ئێرەییەوە، بەڵام ئەمە بە واتای ئارەزوو و خولیای گەیشتن بەیەك ئافرەت نییە. ئەمە خۆی لە خۆیدا غەریزەیەکی شەڕخوازییە و هەرگیزبەهەستی ناسکی مرۆڤ دۆستانە و بەمەبەستی هەڵبژاردنی تاقە ئافرەتێك مشت و ماڵ نەکراوە. رەگەزی نێرینە بۆ پاراوکردنی غەریزەی نێرایەتی خۆی هەوڵدەدا بەزۆرترین ژمارەی ئافرەت بگات. نێرەی گیانلەبەران هێندێ جار لەبەر خاتری جووتبوون لەگەڵ مێینەدا و هەندێ جاریش تەنانەت بێ ئەم بیانوەش بەگژ یەکدیدا دەچن. وەکو "ساڵی زوکرمن" (19) دەڵێ :" گیانی شەڕخوازی گیانلەبەران لە وەرزی جوتبوون و خوێن جماندا بەزۆری بۆ نیشاندانی باڵادەستی مەرجە بەدەنییەکانە نەك لەبەر خاتری گیانلەبەرێکی مێ" (20) هەر لەبەر ئەم

خاسیەتە شەڕخوازییەیە، کە گیانلەبەرانی نێرە، بەزۆری بەتەنێ و دوور لەکۆمەڵی دەستەجەمی دەژین. گیانلەبەرە هەندێ پەرەسەندووەکان، لەبواری خۆراك و چالاکی سێکسیدا بەناچاری تەحەمولی یەکدی دەکەن. دیارە ئەم لایەنە لاوازەی رەگەزی نێر، لەبواری هاریکاریدا مەسەلەیەکی زۆر جدی بۆ پەیوەندییە گروپییەکانی نێو گیانلەبەران خولقاندووە. بەڵام لەرەگەزی مێدا، بەحوکمی بەهرەی دایکایەتی ئەم خاڵە لاوازە نابینرێ. دایکان لەگەڵ بێچووەکانیان کۆمەڵێك پێکدێنن. کە لەو کۆمەڵەدا پەیوەندی دایك و فەرزەند، زەمینەی گەشەکردنی بۆ دەرەخسێ. لەنێو هێندێ گیانلەبەری گوانداری وەکو شێردا، دایك و بێچوو بەکۆمەڵ و پێکەوە دەژین، کەچی گیانلەبەری نێرە کە دەکەوێتە ئاستەنگەوە تەنیا لەپێناوی ژیان و مانی خۆیدا دەکەوێتە پەلامار و خۆپاراستن. بەڵام گیانلەبەری مێ بەحوکمی هەستی دایکایەتی بیر لەپاراستنی خۆی و لە هەمان کاتدا پاراستنی بێچووەکانیشی دەکاتەوە. زۆر نموونەی زیندوو هەن ئەوە ساغ دەکەنەوە کە گیانلەبەری مێ بەشێوەیەکی گشتی لە نێر بەهۆشترو زیرەکتر و وریاتر و بەتواناترە. راوچییان پێیان وایە کە گیانلەبەری مێیە، بە تایبەتی وەختێ لەگەڵ بێچووەکانیدا بێ زۆر دڕتر و وریاتر و

www.pertwk.com

بەپارێزترە. ئەم هوشیاری و زیرەکییە لەنێو هێندێ گیانلەبەری گواندارا پتر بەرچاو دەکەوێ، چونکە قۆناغی ئاوس بوون و ئاگاداری بێچوەکان درێژترە. "رابرت ئاردی"(21) ی لایەنگری سەر سەختی "پیاوبالایی"ش دان بەوەدا دەنێ کە : "هاوکات لەگەڵ بەرزبوونەوەی ئاستی گیانلەبەراندا، توانای رەگەزی مێینە بەرز دەبێتەوە". ئالۆزی فیکری لای گیانلەبەری نێرە مایەی پەیداکردنی گیانلەبەری مێیە"(22) رابرت بریفالت (23)=ش بەڕاشکاوی " گیانلەبەرانی نێرە بە گەوجتر لە گیانلەبەرانی مێیە" دەزانێ. ئەم بۆچوونانە ئەوە ساغ دەکەنەوە، کە "تیۆری منداڵدان" ئەو بناغە پتەوە نییە تا بەکەم زانینی ئافرەتی لەسەر رۆبنرێ. بەهەرحاڵ تەبیعەت و سروشت زێدە بایەخێکی بەڕەگەزی مێ داوە، چونکە هەر رەگەزی مێیە مان و بەردەوامی بەبوونەوەران دەبەخشێ. خەسڵەتی منداڵبوون لەلای ئافرەت خۆی لەخۆیدا پایەیەکی تایبەتییە لە بواری خەباتی ماندا و هەر لەم ڕێگەیەشەوە مەیمونانی مرۆڤ ئاسا توانای ئەوەیان پەیداکرد لە ڕێگای کارەوە سنووری شێوەی ژیانی سروشتی ببەزێنن و و بەرەو شێوەی ژیانی ئینسانی هەڵکشێن. لە قۆناغی پەرەسەندنی مەیمون بۆ مرۆڤدا، گیانلەبەری مێیە رێبەرایەتی ئەم

گۆڕانکارییەی کردووە، نەك گیانلەبەری نێرە، چونکە توانا و گیانی هاریکاری خەسڵەتی بێچو هەڵهێنان بناغەی سەرهەڵدان و پەیدابوونی شای بوونەوەران، واتە مرۆڤ بووە.(24) بەمجۆرە تیرەی بەشەر لە رێگەی زاوزێوە، لەجیهانی ئاژەڵییەوە گەیشتە کۆمەڵگەی "داك سەروەری" و تەنێ لە قۆناغی چینایەتی "باب سەروەری" دا کە ملیۆنێك ساڵ پاش پەیدابوونی مرۆڤ هاتە ئاراوە، پایەی ئافرەت هاتۆتە خوارێ بۆ ئاستە حەیوانییەکە و بەهۆی لەدەستدانی بەها ئینسانییەکانییەوە لە مەیدانی ژیانی چالاکانەی کۆمەڵایەتیدا ناچاربووە ئەرکی دایکایەتی وە ئەستۆ بگرێ. لەو کۆمەڵگایانەدا کە لەسەر بنەمای موڵکایەتی تایبەتی و بالا دەستی پیاو رۆنراوە، ئافرەت بەحوکمی ئەرکی دایکایەتی. لەسەروبەندی سەرهەڵدانی ئەو جۆرە کۆمەڵگایانەوە گیرۆدەی کۆت و زنجیری ئەم زوڵم و ستەمە باوەی ئەمڕۆکە بووە. بەڵام ئەم هەلومەرجانەش دەستکردی مرۆڤن نەك دەستکردی سروشت. لایەنگرانی "تیۆری منداڵدان" دەیانەوێ لەم رێگەیەوە پایەی ئافرەت بێننە خوارێ و ئەوە بسەلمێنن کە سەروەری پیاو شتێکی هەمیشەیی بووە و هەرواش دەمێنێتەوە. دیارە ئەم ئەنجامگیرییە تەنیا لەرێگەی شێواندنی

www.pertwk.com

زانستی بایۆلۆژیاوه و گۆڕینی بۆ ئەفسانەیەکی نازانستی، بەدەستدێت. لایەنگرانی "تیۆری منداڵدان " چەمکی کۆمەڵگەی باب سەروەری ئەمرۆکە بەسەر جیهانی گیانلەبەرانیشدا تەعمیم دەکەن. لە خێزانی گیانلەبەریدا، هەروەکو خێزانی بەشەری، ڕەگەزی نێر بەگەورە و بەرعۆدەی دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیان و پاراستنی ئافرەت و منداڵ دەزانن، بۆیە بە "ڕەگەزی باڵای لەقەڵەم دەدەن ئەم گیانلەبەرە قارەمانە بە "ڕەگەزی نێری زاڵ" لە قەڵەم دەدرێ. وەکو لەزۆر چیرۆك و حیکایەتاندا هاتووە. گیانلەبەری نێر رۆڵی مێرد و باب لە کۆمەڵگەی مرۆڤدا دەبینێ. سەیرترین وێنەی ئەم بۆچوونە ئەوەیە کە گیانلەبەری نێر وەکو شازادەیەکی بەتوانا بەرجەستەکراوە و ڕەگەزی مێ و کۆیلەی جۆراوجۆری مێینە دەوریان داوە و ژیان و چارەنووسیان لەدەستی ئەودایە. ئاخۆ چ حەقیقەتێك لە پشت پەردەی ئەم ئەفسانەیەوە خۆی مەڵاس داوە؟!

((4))

ڕەگەزی نێرینەی زاڵ لە نێوان حەقیقەت و ئەفسانەدا

لە سروشتدا دیاردەیەك بەنێوی "ڕەگەزی نێری زاڵ" هەیە. چونکە وەکو پێشتر ئاماژەم بۆ کرد، لەنێو گیانلەبەراندا، نێرەکان ڕقەبەرایەتییەکی یەکجار توند لەگەڵ یەکدیدا دەکەن. ڕەگەزی نێر، لەبواری سێکسیدا ئەو پەڕی توانا وەکار دەخات بۆ بەزاندنی خەنیمەکەی تالەم ڕیگەیەوە بالاترین پایە بۆ خۆی دەستەبەر بکات. ئەو گیانلەبەرەی لەم ڕێگەیەوە زاڵ دەبێت هەوڵدەدا بۆ ماوەیەك ئەم پایەیەی خۆی بپارێزێ، تا نێرەیەکی

www.pertwk.com

بەهێزی تری لێ پەیدا دەبێت و بۆڕی دەدات. ئەو خاڵە سەرەکییەی کە لەبەر چاو ناگیرێ، یان دەشێوێنرێ ئەمەیە کە ئەم رقەبەرایەتییە تەنیا لەنێو نێرەکاندا ئەنجام دەدرێ. تەنانەت ئەو کاتانەش کە نێرەیەك خەنیمی خۆی دەبەزێنێ، یان لەنێوی دەبات، ئەمە نابێتە مایەی ئەوەی دەسەڵات بەسەر رەگەزی (مێ) دا یان کۆمەڵە (مێ) یەکدا بسەپێنێ. گیانلەبەری (مێ) یە لەوەیە تەنیا لەبەر خاتری ئاوسبوون و لێگرتن، نێرەیەکی بەهێز هەڵبژێرێ. دیارە ئەم هەڵبژاردنە لەگەڵ ئاوسبوونی مێیەکەدا ئیدی کۆتایی دێ. چونکە (مێ)یەکە لەو قۆناغەدا سەرگەرمی سکەکەی و نیگەرانی بێچوو هەڵهێنانی خۆی دەبێ.

گیانلەبەری مێیە، بێ گوێدان بەوەی کام نێرە زاڵە، پشت بەخۆی دەبەستێ و بەتەنیا خۆراکی خۆی پەیدا دەکات و بێ هاریکاری و کۆمەکی گیانلەبەری نێرە، پارێزگاری لەبێچووەکانی دەکات. واتا دەقا و دەق بەپێچەوانەی ئەو چیرۆکە منداڵانانەوە، کە زۆر جار لەلایەن پیاوانی بەناو زاناوە دێنە نووسین. لە جیهانی گیانلەبەراندا شتێکی لەبابەتی باوکایەتی نییە. لەوەیە لەنێو هێندێ باڵندە و ماسیدا، نێرەکان بۆ پاراستنی هێلکەکانیان هاوکاری لەگەڵ مێیەکاندا بکەن.

بەڵام ئەمە ناگاتە ئەو رادەیەی کە ئەمانە لە شێوەی یەك خێزاندا کۆبکاتەوە، بەڵکو جۆرە غەریزەیەکی مانە کە لەلایەن سروشتەوە داڕێژراوە. لەنێو زۆربەی بوونەوەراندا، بەتایبەتی لەنێو ئەو گواندارانەی کە مرۆڤیان لێ پەیدابووە، تەنیا دایکە کە ئەرکی منداڵ بوون و بارداری "سك پڕبوون" لە ئەستۆ دەگرێ. بریفالت دەڵێ :" گیانلەبەری پێگەیشتوو، نێر بێ یان مێ، خۆی بەرپرسی پاراستنی خۆی و پەیداکردنی پێداویستی رۆژانەی خۆیەتی". دایك نەبێ کە لەم حاڵە بەدەرەو خەمی دابینکردنی ئازووقە و خۆراکی بێچووەکانی خۆی دەخوات. بەشێوەیەکی گشتی، گیانلەبەری نێرە لەجیهانی گیانلەبەراندا ئەرکی باوکایەتی وەئەستۆ ناگرێ، چونکە ئەو گیانی کەللەڕەقی و شەڕخوازییەی کە تێیدایە لەم ئەرکەی دوور دەخاتەوە، تەنیا لە کۆمەڵگەی مرۆڤدا دەبینین کە نێرینە بەنێوی باوکەوە هاوکاری دایك دەکات، هەڵبەتە ئەم دیاردەیەش کاتێك پەیدابووە کە پیاوان خۆیان لە غەریزەی حەیوانی رزگار کردووە و بەرە بەرە خەسڵەتی مرۆڤانەیان وەرگرتووە. پیاوان لەمەیدانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا توانیویانە رەفتار و ئەتواری تازە هەڵبژێرن و رۆڵی باوکایەتی وەئەستۆ بگرن.

www.pertwk.com

هەندێ جار دەگوترێ نێرینەی گیانلەبەران بەحوکمی کەللەڕەقی و شەڕخوازی خۆیان دەبن بەباشترین پارێزەرانی خێزانی حەیوانی خۆیان. دیارە ئەم گوتەیە ئەفسانەیە و چ بنج و بناوانێکی زانستی نییە. لەنێو هێندێ گواندارانی باڵادا، هێندێ لە گیانلەبەرانی نێرە بەکۆمەڵ ئێشکی مێیەکان و بێچووەکانیان دەگرن، تا لە کاتی خەتەرا ئاگاداریان بکەنەوە، بەڵام گیانلەبەرانی نێرە هەرگیز لە پێناوی پاراستنی ئەواندا نەجەنگیون و لە کاتی خەتەر و مەترسیدا تەنیا بەرگرییان لە خودی خۆیان کردووە و دەکەن. لە جیهانی گیانلەبەراندا، هەر گیانلەبەرێ بگری لە پێناوی پاراستنی خۆیدا یان دەجەنگێ یان هەڵدێ. تەنیا دایکان لەم یاسایە بەدەرن و لە پێناوی پاراستنی بێچووەکانیاندا دەجەنگن، بۆیە ئەو شتەی کە پێی دەگوترێ "خێزانی حەیوانی" جگە لە ئەرکی دایکایەتی چ شتێکی دی نییە و بەهیچ جۆرێ لە خێزانی کۆمەڵگەی "باب سەروەری" ئەمڕۆکە ناچێت کە باب بەرپرسیاری پەیداکردنی خۆراك و پاراستنی ئافرەت و ماڵ و منداڵە. بەڵگەیەکی دیێ بۆ "پیاوباڵایی" دەهێنرێتەوە، ئەویش ئەوەیە کە لە نێو هەندێ گیانلەبەراندا– هەڵبەتە نەك لەنێو هەموویاندا– نێرەکان لە مێیەکان گەورەترن و لەباری بەدەنی و ماسولکەوە بەتواناترن.

دیارە بێ چەند و چۆن هۆی بەهێزی ماسولکە، دەگەڕێتەوە بۆ شەڕ و شۆڕی نێوان نێرەکان. هنری نیس (25) لەم بارەیەوە دەڵێ :" تا گیانلەبەری نێرە گەورەتر بێ، پتر خۆراك دەخوات و بەهێز تر دەبێت و مێیەی زۆرتر دەخاتە ژێر رکێفی خۆیەوە"(26).

ئەگەر ئەم بۆچوونە بەمەبەستی نیشاندانی باڵا دەستی نێر بەسەر (مێ) دا بێ، ئەوا بۆچوونێکی هەڵەیە، چونکە ئەم بۆچوونە باڵا دەستی نێرەی بەهێز بەسەر نێرەی بێ هێزدا نیشان دەدات. لەسروشتدا مێ رەگەزی نێر هەڵدەبژێرێ. گیانلەبەری مێ، نێرەیەك هەڵدەبژێرێ کە رەفتاری هێدی و باش بێ و ئاسوودەیی بە مێیەکە ببەخشێت. ئەوەی مایەی سەرنجە ئەمەیە کە کاتێك گیانلەبەری (مێ) یە لەکاری ئاشقێنی دەبێتەوە و قۆناغی بارداری و ئاوسبوون دەست پێدەکات. بەتەواوی لەلایەن نیرەکانەوە پشت گوێ دەخرێ. بۆیە ئەگەر گیانلەبەری مێیە بەڕەگەزێکی لاوازی پشتبەستوو بەڕەگەزی نێر لەقەڵەم بدەین، ئەوا هەڵەیەکی گەورە دەرهەق بەگیانلەبەران و جۆری رەفتاریان دەکەین، باڵابوونی رەگەزی نێر لە خێزاندا وەکو یەکەیەکی کۆمەڵایەتی بەشەر، بەهەزاران ساڵ پاش دەستپێکردنی مێژووی بەشەریەت، سەری هەڵداوە،

www.pertwk.com

بەم پێیە دەبینین کە لەپێناوی شاردنەوەی ئەو زوڵمەی لە ئافرەت کراوە، زانستی بایۆلۆژی شێوێندراوە و سوودی ئاوەژوی لێوەرگیراوە.

((5))

تیۆری راو فاکتەری هاتنە خوارەوەی پایەی ئافرەتە:

بەپێی ئەم تیۆرییە، دابەشکردنی کار لە کۆمۆنە

سەرەتاییەکاندا لە نێوان هەردوو رەگەزی نێر و مێدا بەمجۆرە باس دەکرێ و دەخرێتە روو:

پیاو، کاری راو و جەنگی وەئەستو گرتووە و ئافرەتیش کاری کۆکردنەوەی خۆراك و ئەنجامدانی کاری ئاسایی رۆژانەی لەئوردوگاکاندا لە ئەستۆ بووە، ئەم بۆچوونە ئەوە دەسەلمێنێ کە کاری پیاو بەسروشت کارێکی گرنگ بووە و کاری ئافرەت لە ئاستێکی نزمتر بووە، چونکە ئافرەتان بەحوکمی پێکهاتەی تایبەتی بەدەنیان ناچاربوون لەیەك شوێن نیشتەجێ ببن و منداڵ پەروەردەبکەن.

ئەم بۆچوونە، ئاوەژووکردنی واقیعە. چونکە گرنگترین کار لە رێگەی ئافرەتانی نیشتەجێی ماڵانەوە ئەنجامدراوە نەك لە رێگەی راووشکاری پیاوانەوە. با جارێ بێینە سەر ئامادەکردن و دابین کردنی خۆراك کە گرنگترین و بنەڕەتیترین و کۆکترین پێداویستی مرۆڤە. بەڵێ، ئافرەتان پتەوترین رۆڵی کۆمەڵایەتییان لە ئەستۆدا بووە، کە بریتی بووە لە کۆکردنەوە و دابینکردنی خۆراك و ئازووقە لەو قۆناغەدا کە راووشکار هێشتا جارجارە و بەرێکەوت ئەنجام دەدرا و پیاوان زۆربەی کات بە دەستی بەتاڵ دەگەڕانەوە، کۆمەڵ بەو خۆراکە دەژیا کە لەلایەن ئافرەتانەوە کۆدەکرایەوە، ئافرەتان، وێڕای

www.pertwk.com

پەیداکردنی خۆراکی ڕۆژانە، ئەرکی پاشەکەوت کردنی
خۆراکیان بۆ ئایندەش دەستۆدا بووە. بەمجۆرە دەردەکەوێ
کە بڕبڕەی پشتی کۆمۆنە سەرەتاییەکان، ئافرەت پێکی
هێناوە. ئەمە تەنیا سەرەتاو دەستپێکردنی کاری ئافرەت بوو.
پێویست ناکات لێرەدا بەدووی بەڵگەی دیدا بگەڕێین بۆ
سەلماندنی ڕۆڵی ئافرەت لەو جۆرە کۆمەڵگایانەدا. وەختی
پیاوان سەرگەرمی گەڕان بوون بەدووی گیانلەبەران و
ڕاووشکارەوە، ئافرەتان سەرگەرمی بەرهەمهێنانی وەك: چەرم،
ئامان و قاپ و قاچاخ، پیشەی دەستی لە بوارە جیاکاندا بوون
وەك: بەنایی، پزیشکگەری و پەرەپێدانی جۆرەکانی زانست.
لەکاتێکدا هەوڵ و کۆششی ئافرەتان لەبواری زەوی کێڵاندا بە
ئامێری سەرەتایی بەرە بەرە گۆڕا بۆ پەیدابوونی کشتوکاڵ.
ئافرەتان لەلایەکی دییەوە بە ڕێگەی ماڵیکردنی گیانلەبەرانەوە
گەیشتنە قۆناغی ماڵاتداری. ئەم پێشکەوتنە سەرەکییانە، نەك
هەر پایەی شارستانیەتی دامەزراند، بەڵکو پیاوانیشی لەکۆت و
زنجیری ڕاووشکار ئازاد کرد و دەرفەتی بۆ ڕەخساندن کە بەرە
بەرە بەشداری شێوە جۆراوجۆرەکانی بەرهەمهینان بکەن و لە
ئەنجامدا دەسەڵات وەربگرن. کەواتە هەر ئافرەتان بوون کە
وەکو یەکەمین زانایان، پەرستاران، مامۆستایان، ئالاهەڵگرانی

کەلەپووری ڕۆشنبیری و پیشەیی گرنگترین ئەرکیان
لەدابەشکردنی کاری کۆمەڵایەتیدا لە ئەستۆ بووە نەك پیاوان.
گەورەترین هەڵەی ئەو کەسانەی کە کوێرانە لایەنگری لە
ڕەگەزی نێرینە دەکەن، ئەوەیە کە سەر لەبەری ئەرکە
قورسەکانی ئافرەتانی کۆمۆنە سەرەتاییەکان بەو کارە
چکۆلانانە دەشوبهێنن کە لەماڵەوە ئەنجامدەدرێ.
لەو کۆمۆنە سەرەتاییانەدا، شتێ نەبووە بەنێوی خێزانەوە–
بەومانا تەسکەی ئێستا– هەروەها چینێکی خۆشگوزەرانی
دەسەڵاتدار لە ئارادا نەبووە تا ڕۆڵ و پایەی ئافرەت تا ڕادەی
کۆیلایەتی و کارەکەری خێزان بێنێتە خوارێ ئافرەتانی
کۆمۆنەسەرەتاییەکان سەرووەرودەمڕاستی کۆمۆنەکان بوونە و
نوێنەری یەکەمین کارگە و تاقیگە و مەڵبەندی پزیشکی و
قوتابخانە و مەڵبەندە کۆمەڵایەتییەکانی دی بوونە.
لەسەروبەندی داك سەرووەریدا کاری دەستەجەمی ئەنجامداوە و
هیچ جۆرە لێکچوونێك لەنێوان ئافرەتانی ئەو سەردەمە و
نەوەکانی ئەمڕۆیاندا کە خزێنراونەتە کونجی ماڵان و دوور
لەیەکدی دەژین، نییە.
مەبەست لەم قسانە ئەوە نیە، کە لە بایەخی کار و تواناو
لێهاتوویی پیاوان لە بورای ڕاووشکاردا کەم بکەنەوە، بەڵکو

www.pertwk.com

تەنیا بەمەبەستی بەرجەستەکردن و دیاریکردنی بایەخی راستەقینەی کاری پیاوانە لەو سەرو بەندەدا. لە راستیدا بەپێی ئەم تیۆرییە لنگە و قوچانە، نەك هەر کاری ئافرەت بەشتێکی بێبایەخ خراوەتە روو، بەڵکو کاری پیاوانیش وەکو پێویست نەهاتۆتە هەڵسەنگاندن. گرنگترین تایبەتمەندێتی پیاو لە بواری راووشکار و خۆراك پەیداکردندا ئەوە نەبووە، کە توانا و کارامەیی و لێهاتوویی نیشانداوە، بەڵکو ئەو پێشکەوتنە چۆنییە بووە کە پیاوان لەچاو گیانلەبەراندا لەبواری هاریکاریکردنی یەکدیدا، بەدەستیان هێناوە.

زۆر ئاماژە بەوە کراوە کە راوکردنی گیانلەبەرانی گەورە و ترسناك پێویستی بەتوانا و کارامەیی پیاو هەبووە، ئەمە راستە، بەڵام ئەو مەسەلەیەی کە بایەخی زۆر مەزنی هەبووە و کەمتر ئاوڕی لێدراوەتەوە، ئەمەیە، کە پیاوان بۆ پێکهێنانی دەستەی راوچییان دەبوایە بەسەر سروشتی حەیوانانە و ئینکەبەرایەتی و تەنیایی و تاکڕەویدا زاڵ ببن. دەسەڵاتی پیاوانی راوچی بەسەر گیانلەبەراندا لەسەر ئەم بناغەیەڕۆنراوە، کە دەبوایە لە کاتی راووشکاردا بەهیچ جۆرێ یەکدی نەکوژن. دیارە ئەم پەیوەندییە ئینسانییە هەرگیز لە جیهانی گیانلەبەراندا نییە.

بۆیە پیاوان بۆ دابینکردنی خۆراك و ئازووقە سەرەتا فێری ئەوە بوون کە چۆن هاوکاری بکەن و پاشان زەمینەی راو هاتە ئاراوە و خۆشبوو. ئەم گۆڕانکارییە مەزنانە چۆن هاتنە ئاراوە؟ هەموو بەڵگەکان بوونی ئەم کۆمەڵگە سوسیالیستییە دەسەلمێنن کە لەلایەن تیرەی دایکانەوە رۆنراوە و پیاوانیان وەکو برای هاو نەژاد لە دەوری یەکدی خڕکردۆتەوە. وەکو چۆن بریفالت بۆی چووە:" لە کۆمەڵگەی مرۆڤدا هەمیشە مەیلێك بۆ لێکدی حاڵی بوون و دابینکردنی پەیوەندی یەکسانی و برایەتی هەبووە و هەیە".

ئەم مەیلە لەنێو گیانلەبەراندا نابینرێ. بۆیە مرۆڤی سەرەتایی پێداویستی ئاسایش و دامرکاندنەوەی غەریزەی سێکس لە شەڕخوازی و ئینکەبەرایەتیدا نابینێ. گیانلەبەران، نزیکترین هاو رەگەز و تەنانەت لف و جووتی خۆشیان لەپێناوی خۆراکدا دەکوژن، لەکاتێکدا ئەندامانی کۆنترین گروپە کۆمەڵایەتییەکانی سەرەتای بەشەرییەت، ئامادە بوون برسێتی بکێشن، بەڵام خۆراکی خۆیان لەنێو هاوگروپەکانی خۆدا دابەش بکەن، بۆیە لەسەرەتاترین گروپی بەشەریدا ئەو جۆرە شەڕە لەسەر زەوتکردنی ژنێك روونادات(27). تەنیا کۆمەڵگەیەکی سوسیالیستی بی چینایەتی دەیتوانی پێداویستییەکانی هەموو

www.pertwk.com

ئەندامانی کۆمەڵ لەسەر بناغەی یەکسانی دابین بکات و گیانی هاوکاری لەنێو ئەو خەڵکەدا بخولقێنێ کە جاران وەکو گیانلەبەران بەجیا و دوژمنانە دەژیان. لەو کۆمەڵگایانەدا، پیاوان و ئافرەتان بەپێی هەلومەرجی ئەو رۆژە کاریان بەسەر خۆدا دابەش دەکرد و پێشخستنی باری ئابووری و گوزەرانیان لەبەر چاو دەگرت. زۆر نووسەر، رۆڵی ئافرەتیان بەبچووك و رۆڵی پیاویان بەگەوەر لەو کۆمەڵگایانەدا خستۆتە روو. بۆ وێنە (گراهام کلارك)ـی (28) ئارکیۆلۆژیست، ئافرەت بە بوونەوەێکی سووك دەزانێ، کە وەکو ئەژدادە مەیمونەکانی خۆیان، کاریان تەنیا کۆکردنەوەی خۆراك بووە. کەچی شکۆداری پیاوی راوچی بەیەکەمین نموونەی جەنگاوەری رەگەزی باڵا دەژمێرێ(29). دیارە ئەم بۆچوونە لە دەمارگیرییەکی پیاوانە بەولاوە چیدی نییە.

ئەڵمان سەرڤێسی (30)ـی ئەنترۆپۆلۆژیست، هەمان بۆچوونی سەرەوە بە جۆرێکی دی دەخاتە روو. ئەم پێی وایە پیاوان بە حوکمی توانا و چاپوکی پتریان، پیشەی راووشکاریان هەڵبژاردووە، ژنان بۆیە بەشداری راویان نەکردووە، چونکە پێکهاتەی بەدەنیان لاوازوسکیان پڕ بووە (31) هەڵبەت من ئەوە دەسەلمێنم کە تایبەتمەندێتی

شەڕخوازی و خۆنواندن پیاوانی بەرەو راووشکار بردووە، بەڵام ئەو بۆچوونەی کە ئافرەتان لەبەر پێکهاتەی بەدەنی توانای راوکردنیان نەبووە، بەتەواوەتی رەتدەکەمەوە، هەر کەسێك سەرنجی رەفتاری گۆشتخواردن و گیانلەبەرانی راوی بدات بە ئاسانی نادروستی ئەم بۆچوونەی بۆ بەدیاردەکەوێ. چونکە رەگەزی مێ لەباری توانا و هێزەوە هیچی لە رەگەزی نێر کەمتر نییە. وەکو چۆن هیچ لاوازییەکی بەدەنی لەنێوان شێر و شەپاڵ و نێر و مێی پڵنگدا نییە. لەلایەکی دییەوەهێندە بەسە ئاماژە بۆ ئەوە بکرێ کە زۆربەی ئەو کارانەی ئافرەتان ئەنجامیان داوە لەچاو پیشەی سەرەکی پیاواندا، واتە لەچاو راوکردندا، کردویەتێ کارێك کە ئافرەتان نەپەرژێنە سەر راووشکار.

لەکۆتاییدا دەڵێم "تیۆری راو" وەکو "تیۆری منداڵدان" کە هەردووکیان تەواوکەری یەکدین، بریتییە لە شێواندنی حەقیقەتی هەردوو زانستی ئەنترۆپۆلۆژی و بایۆلۆژی، بەمەبەستی بانگەشە دژ بە ئافرەتان و بەرجەستەکردنیان وەکو "رەگەزی پلە دوو"

www.pertwk.com

((6))

ئایا ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە بووە؟

لە سەردەمی سەرهەڵدانی بزاڤی ئازادی ئافرەتانەوە، هێندێ ئافرەتی نووسەر و تەنانەت ئەنترۆپۆلۆژیست–ش، لەژێر کاریگەری هێندێ بۆچوونی نازانستیانەدا گەییوونەتە ئەنجامێکی پڕ لە نائومێدی، ئەو ئافرەتانە باوەڕیان وایە کە ئافرەت نەك هەر لە کۆمەڵی باب سەروەریدا، بەڵکو لە هەموو قۆناغەکانی مێژووی بەشەریەتدا هەر چەوساوە بووە. بەپێی ئەمجۆرە بیرانە، ئافرەتان نەك هەر لە کۆمەڵی باب سەروەریدا، جڵەویان بەدەست مێرد و باب بووە، بەڵکو لە کۆمۆنە سەرەتاییەکانیشدا، لەژێر رکێفی برا و خاڵوانی خۆدا بوون، ئێستاش لەجیهاندا هێندێ کۆمەڵی سەرەتایی هەن بەپێی رێبازی داك سەروەری دەژین. بەو کۆمەڵانە دەگوترێ کۆمەڵێ "داك رەچەڵەك"(*) چونکە دایکان لەو کۆمەڵانەدا رەوتی خزمایەتی دیاریدەکەن. بەڵام مەسەلەکە لەمە قوڵترە، چونکە لەم کۆمەڵگایانەدا وابەستەیی خێزان بەبابەوە، بە حاڵ گەشەی

کردووە و پیاو، واتا مێرد، لەرێگەی ژنەوە دێتە ناسین نەك لە رێگەی پەیوەندی باب – فەرزەندییەوە.

واتە فەرزەندان وابەستەی دایك و خزمایەتی دایكن نەك وابەستی باب وباوان، ئەمیش ئەوە دەگەیەنێ کە منداڵ نەك هەر وابەستەی داك، بەڵکو وابەستەی خاڵوانیش بووە، لەم بابەتە کۆمەڵگانەدا، خاڵوان جێگەی بابیان بۆ خوارزا گرتۆتەوە. هەر لەبەر ئەمەیە کە هەندێ جار بەم کۆمەڵگانە دەگوترێ "کۆمەڵگەی خاڵ سەروەری"(32) کە خۆی لە خۆیدا نیشاندەری پەیوەندی نێوان خاڵ و خوارزایە. کۆمەڵگەی "داك رەچەڵەك" کە پاشماوەی قۆناغی داك سەروەرییە و، لەژێر گوشاری کۆمەڵگەی باب سەروەریدا گۆڕاوە، نیشانەی ئەوەیە، کە سیستەمی کۆمەڵگەی داك سەروەری باڵا دەستتر بووە. لە راستیدا وەختێ کە لە سەدەی رابردوودا زانستی ئەنترۆپۆلۆژی هاتە مەیدانێ، زۆربەی تیرە سەرەتاییەکانی(33) سەر رووی زەمین گۆڕانیان بەسەردا هاتبوو، خێزانی دووکەسی واتە ئەوەی "مورگان" نێوی دەنێ "خێزانی دوو کەسی" (34) لەم جۆرە کۆمەڵانەدا پەیدا بوو بوو.

بەڵام ئەو خێزانانە کە بەشێك بوون لە ژیانی دەستەجەمی

www.pertwk.com

کەسوکاری سیستەمی داك رەچەڵەك، بەئاشکرا جیاواز بوون لەو خێزانانەی کە لە سیستەمی باب سەروەری چینایەتیدا پەیدابوون. پیاوێك کە لە دەرێڕا دەهاتە نێو ئەو گروپە، وەکو مێردی ژن قبوڵ دەکرا. وێڕای ئەوەی کە مێردان لەپێناوی دابینکردنی خواردەمەنی بۆ ژن و منداڵیان، هاوکارییان دەگەڵ یەکیدا دەکرد. ئەوجاش هەر وەکو پاشکۆی خاڵوان حسێب کراون و لە راستیدا پایەیەکی غەیرە رەسمی ونزمیان هەبووە. خاڵوان، سەرپەرشتیار و شەریکی بنەڕەتی ئابووری منداڵی خوشك بوون. ئەنترۆپۆلۆژیستە مەیدانییەکان چارەسەری مەسەلەکان لە روانگەی مێژووەوە رەتدەکەنەوە، لە لێکۆڵینەوەی ئەم تیرانەدا دووچاری جۆرە سەر لێشێوانێك دەبن. بۆ وێنە "مالانۆسکی (35) لەو لێکۆڵینەوە مەیدانیانەیدا کە دەربارەی خەڵکی دورگەکانی "تروبریند"(36)ی کردووە، بەم جۆرە بنەمای مافی دایکایەتی روون دەکاتەوە: ئێمە خەڵکی تروبریندمان لە شێوەی تیرەیەکدا بینی کە لەسەر بناغەی داك رەچەڵەکی دمەزرابوو. لەم سیستەمەدا هەر دایك حسێبە و هەموو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بەدایکەوە بەندە. ئافرەتانی تر و بریند رۆڵێکی دیاریان هەیە لەپەرە پێدان و بەرێوەبردنی ژیانی

ئابووری و بۆنە کۆمەڵایەتی و جادوگەری و تەنانەت بەرێوەبردنی تیرەشدا"(**) بەلام چونکە ئەمانە بناغەیەکی پتەویان لەبواری پێکهێنانی خێزانی دوو کەسیدا هەیە، بۆیە مالانوسکی نەیتوانیوە مەسەلەی باب لەنێو ئەم تیرەیەدا ساغ بکاتەوە و وشەیەکی پڕ بەپێستی مانای وشەی باب بدۆزرێتەوە. بەپێی گوتەی خودی خەڵکی ئەو دورگانە وشەی "تاما"(37) کە مالانوسکی هەولێدا بە هاو واتای وشەی "باب" لەقەڵەم بدات، واتای "مێردی دایك" دەگرێتەوە و مانای باب ناگەیەنێ و بگرە لە هەندێ کاتدا واتای "غەوارە" و "بێگانەش" دەگەیەنێ. واتە ئەو پیاوە بێگانەیەی کە وەکو مێردی ژن نێودەبرێ و هێشتا پایەی باوکی نەدراوەتێ، لەراستیدا خاڵوان ئەرکی "باوکایەتی" دەستۆ دەگرن.

مالانوسکی دەڵێ:

"پایەی کۆمەلایەتی لەرێکەی دایکەوە بەهۆی خاڵەوە بەمنداڵی خوشك دەسپێردرێ. ئەم جۆرە پێکهاتەی تیرەیە کە بە ئاشکرا لایەنی "داك رەچەڵەکی" پێوە دیارە. بایەخێکی یەکجار گەورەی هەیە و ئەوە نیشاندەدا کە ئەندامانی ئەو جۆرە تیرەیە، لە رێگەی خزمایەتی، هەستی لێکچوو، بەرژەوەندی هاوبەش و خوێنەوە پێکەوە گرێدراون.

www.pertwk.com

لەم جۆرە تیرانەدا تەنانەت ئەوانەی کە لە رێگەی ژن و ژنخوازییەوە پەیوەندی باب و فەرزەندییان پەیدا کردووە" بەتەواوەتی کەنار دەخرێن و فەرامۆش دەکرێن"(38) ئەوەی مالانوسکی لەمجۆرە پێوەندییەدا نێوی کاریگەری "دولایەنە"(39) ی لێدەنێ هەمان کاریگەری ژن و ژنخوازییە لە سیستەمی کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکیدا. لەمجۆرە کۆمەڵانەدا فەرزندان چاویان لە دوو پیاوە کە بە داکیانەوە وابەستەن یەکێکیان خاڵ و ئەویتریان مێردی دایکە، مالانوسکی بۆیە ناتوانێ بەباشی دەرەقەتی دەستنیشانکردنی ئەم مەسەلەیە بێت، چونکە تیرەکانی تروبریند، نوێنەری کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکن لەقۆناغی راگوزاریدا بەرەو کۆمەڵگەی "باب رەچەڵەك"(40).

سەر ئامەدانی ئەنترۆپۆلۆژی لە سەدەی رابردوودا، مامەڵەیان لەتەك زۆر نموونەی کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکی رەوتەنی "انتقالی" بەرەو کۆمەڵگەی باب رەچەڵەك و پاشان بەرەو کۆمەڵگەی باب سەروەری، کردووە، وەکو چۆن سیدنی هارتلید (41) لەم روورەوە و بەپێی ئەزموونە مەیدانییەکانی خۆی دەڵێ "دەسەلاتی کۆمەڵگەی باب سەروەری کە بەرە بەرە بۆتە هۆی برینەوە و تالانکردنی مافی ئافرەت لە هەموو

جیهاندا، لە هەموو شوێنێکدا پاش قۆناغی راگوزاری "انتقالی" کۆمەڵگەی داك رەچەڵەك، سەقامگیر بووە".(42)پایەی ئافرەتان لەم کۆمەڵگە راگوزاریانەدا بەنزیکە وەکو خۆی ماوەتەوە و سەربەخۆیی ئابووری و رێزی کۆمەڵایەتی خۆیان هەبووە. بەڵام لە هەندێ ناوچەی دیدا، بەتایبەتی لە نێو ئەو کۆمەڵانەدا کەپەوەندی چینایەتی سیستەمی باب سەروەری لەسەر بنەمای ئابوورییەکی گەشە نەکردوو زاڵبووە، ئافرەتان وەکو دەستە خوشکەکانی ئەمڕۆیان، پایەیەکی نزمیان هەبووە و لەژێر ستەمی باب و مێرد و براکانیاندا ژیاون.

کیشوەری ئوستراليا نموونەیەکی گەش و زندوی پایەی نزم و سوکی ئافرەتە لە کۆمەڵگە سەرەتاییەکاندا. بەڵام بەبۆچوونی "سپنسەر"(43) و "گلین" (44) کە گەورەترین سەرچاوەن دەربارەی تیرە سەرەکییەکانی ئوستراليا، جیاوازییەکی قووڵ لەنێوان دەورانی کۆن و وەزعوحاڵی ئەمڕۆی ئافرەتان لەنێو ئەو تیرانەدا بەرچاو دەکەوێ. ئەوان پێیان وایە کە ئافرەتان لەم ناوچانەدا لە کۆندا پایەیەکی گەلەك بەرزتریان هەبووە و لە چاو ئەم سەردەمانەی دواییدا.(45)

رابرت بریفالت پوختەی ئەم مەبەستانە، ولێکۆڵینەوەکانی دی بەمجۆرە دەردەبڕێ "بەشێوەیەکی گشتی کۆمەڵگەی باب

www.pertwk.com

سەروەری رۆنراو لەسەر بناغەی سەر دەستی پیاو و بندەستی ئافرەت، نیشانەی ئەو گۆڕانکارییە نەزۆر دورانەیە کە جێی بەپلە و پایەی بەرز و پڕ ڕێز و حورمەت و شکۆداری جارانی ئافرەت لەقکردووە". هەروەها دەڵێ:".. خەڵکی ئەسڵی ئوستراليا نەك هەر بەنەژادی سەرەتایی، بەڵکو لەزۆر رووەوە بەنەژادی سوك و نزم حسێب دەکرێن. بۆیە وەختێ پیاو دەبێت بە باڵا دەست و دەسەڵاتی راستەقینە وەردەگرێ، بەتوندترین شێوە خۆی دەنوێنێ و دەردەکەوێ.(46) دیارە ئەم مەسەلەیەش جێی سەرسوڕمان نییە بۆ کیشوەرێك کە لە ماوەی سەدەیەکدا سپی پێستان روویان تێکردووە و بەهۆی نەخۆشی و کۆمەڵێك گیروگرفتی دییەوە کۆمەڵگەیەکی 500 هەزار کەسی قڕی تێکەوتووە و بووە بە کۆمەڵگەیەکی پەنجا هەزار کەسی. هاوکات لەگەڵ ئەم حاڵەتەدا هەندێ ناوچەی دی هەیە کە داك سەروەری تێدا وەکو خۆی ماوەتەوە و چ شتێك لەگۆڕێ نییە بەنێوی هاتنەخوارەوەی پایەی ئافرەت یان پیاو. ئەمجۆرە نموونەیە لەنێو سورپێستەکانی ئەمریکای باکووردا دەبینرێ، کە تا ئەو کاتەی خەڵکی شارستانی ئەوروپا بەویسکی و تفەنگەوە پەلاماریان نەدابوون، چ شتێك نەبوو بەنێوی سەردەستی پیاوان و بندەستی ئافرەت. بریفالت،

گوتەی کابرایەکی رۆحانی مەزهەبی بەنێوی "لاف تو"وە (47) بەمجۆرە نەقڵ دەکات:"سەردەستی ئافرەت حەقیقەتێکە ئاو لێڵ ناکات، هەر ئافرەت کۆکی و تەبایی لەنێو تیرەکاندا پیادە کردووە، رەسەنایەتی خوێن و سەجەلەی نەوەکان و سیستەمی زاوزێ و خێزان پارستنیان دەستۆ گرتووە. دەسەڵاتی راستەقینە هی ئەوانە. هەڵبژاردنی شوێنی تیرە، هەڵبژاردنی مەزرا و کێڵگە و موڵکایەتی بەروبووم بەدەستی ئەوانە، ئەوان هەوێنی راوێژ و تەگبیر و دادپەروەری بێ چەند و چۆنی شەڕ و ئاشتین".(48)

بەپێی گوتەی "ئەلکساندرگۆلد"(49) دەسەڵاتی ئافرەت لەهەڵبژاردنی سەرانی تیرەدا، رەتکردنەوەی نەبووە. چالاکی سەرانی تیرە، بەتایبەتی لە بوارە جەنگییەکاندا لەلایەن ئافرەتانی دەمڕاست و هوشیارەوە چاودێری کراوە و ئامۆژگاری و رێنوێنی سەرانیان کردووە. خۆ ئەگەر ئاکامی کاروکردەوەی سەرانی تیرە جێگەی رەزامەندی نەبوایە، ئەوا ئەنجوومەنی ئافرەتانی دەمڕاست دژی دەوەستا و لەسەرۆکایەتی لایان دەبرد. لە سەردەمی کۆنفدراسی ئیراکیوس دا، (50) ئافرەتان هەم لە هەڵبژاردندا و هەم لە لابردنی سەران و خاوەن پلە و پایەکانی دیدا دەسەڵاتیان لە

www.pertwk.com

پیاوان پتر بووە. جڵەوی رای گشتی زیاتر بەدەستی ئافرەتانی تیرە بووە تا پیاوان زۆربەی شەرەکان دەبوایە لەپێشدا ئەنجوومەنی دەمڕاستانی ئافرەتان تەئیدی بکردایە.(51)
دەسەڵاتی راستەقینەی ئافرەتان لێرەوە بەدیاردەکەوێ کەزۆربەی هەرە زۆری قەواڵەکانی "سند" گواستنەوەی موڵکایەتی زەوی لە حکومەتی ئیستعمارییەکاندا بەئیمزای ئافرەتان ئەنجامدراوە.

یەکێك لە ناکۆکییە هەرە سەرنج راکێشەکانی نێوان پیاوانی ئێراکوس و پیاوانی سپی پێست لە رووی جۆری بیرکردنەوەیان سەرباەت بەئافرەت، لەکتێبەکەی (برفالت)دا تۆمارکراوە، یەکێك بەنێوی "پیترخوب"، لە نامەیەکیدا بۆ "کلینتن"ی (52) فەرماندە، کە خۆی لە خۆیدا نیشانەی رێزداری ئافرەتە لەلای سورپێستەکان، دەڵێ:

برادەرینە، ئەژدادی ئێمە، سەرپێچی کردنیان لە ئەنجوومەنی ئافرەتان و بەتایبەتی ئافرەتانی فەرماندە، بە گەورەترین خەتا دەزانی، ئەوان ئەو سەرووەرانەیان "ئافرەتان" بەخودان و گەورەی سەرزەمین زانیوە و ئەوپەڕی رێزیان گرتوون. ئەژدادی ئێمە دەڵێن: جگە لە ئافرەت کێ ئێمەی هێناوەتە ئاراوە؟ جگە لە ئافرەت کێ زەوی کێڵاوە و چاندووە، ئاگری کردۆتەوە و

مەنجەڵە خۆراکی ئامادەکردووە؟
برادەرینە، ئافرەتانی ئێمە نیگەرانن.. داخوازییان ئەوەیە هەمان رێزی سەردەمی ئەژدادمانیان لێبنرێ. روح و گیانی گەورە ئەوانی هێناوەتە ئاراوە. ئافرەتانی فەرماندە ئاواتەخوزان کە هەمان ئازادی سەردەمی باب و باپیرانمانیان بدرێتێ کە قسەی خۆ بکەن. چونکە هەر ئەوان ژیان و بوونی تیرەن.(53)

بریفالت، لە شوێنێکی دیدا ئەم قسەیەی "راك هیل"(54) نەقلّ دەکات: ئافرەتان چۆن توانیویانە قەناعەت بەنەوەیەکی یاسا نەناسی کێوی بکەن کە ملکەچ و گوێڕایەڵی فەرمانڕەوایی تەواوەتی ئافرەتان بن؟ نەوە و نە تیرەیەك کە تەنانەت بە نابە دڵییەوە گوێڕایەڵی سەرانی تیرەکانی خۆیان دەکرد؟!

ئەم مەسەلەیە لێکۆڵینەوەی زۆر هەڵدەگرێ و (55) زۆر زەحمەتە ئەم بەڵگەنامەیە ئەو قەناعەتەمان لا دروست بکات، کە "ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە و زۆرلێکراو" بووە. ئەم حەقیقەتەش کە ئافرەت لەهەندێ ناوچەی سەرەتاییدا بەئەندازەی خوشکانی سایەی کۆمەڵگەی باب سەرووەری کۆمەڵگەی شارستانیانەی ئەمڕۆ دەچەوسێنرێتەوە، دیسان ئەوە ناسەلمێنێ کە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە بووە، تاقە

www.pertwk.com

شتێك كە لەم مەیدانەدا دێتە سەلماندن ئەوەیە كە لە هەندێ ناوچەدا، نەك لە هەموو ناوچەیەكدا پایەی خاڵوان لەگەڵ هاتنە خوارەوەی، پایەی دایك و خوشكدا لەنێو ئەم تیرانەدا دابەزیوە وهاتۆتە خوارەوە. لەگەڵ ئەمەشدا هەندێ لەو خاڵوانانە هێندەیان زوڵم لە ئافرەتان كردووە كە كتومت نموونەی پیاوی ئەمرۆی دنیا بوونە.

بەڵام لە روانگەی مێژووییەوە، بەر لەوەی باب سەروەری ببێ بە باو، شتێك نەبووە بەنێوی باڵا دەستی پیاو بەسەر ژندا یان بەپێچەوانەوە. لەكۆمەڵگە تیرەییەكاندا، ئافرەتان وەكو خوشك و پیاوان وەكو برا پێكەوە دەژیان. ئەم كۆمەڵگانە لە هەموو بوارە ئابووری و كۆمەڵایەتی و رەگەزییەكاندا لەسەر بناغەی یەكسانی رۆنرابوون. بەم پێیە بەدیار دەكەوێ كە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە نەبووە. چەوساندنەوەی ئافرەت ئەڵقەیەكە لە ئەڵقەكانی ئەو كۆمەڵگا ستەمكارەی كە دەسەڵاتی گرتە دەست و بوو بەبریكاری كۆمەڵگەی. داك سەروەری. لەحەقیقەتدا "تیۆری خاڵ سەروەری" مۆدێكی تری هەمان "تیۆری منداڵدان"ە و پێویستە لەمەیدانی بزوتنەوەی ئافرەتاندا پووچەڵی هەردوو تیۆرییەكە بێتە سەلماندن.

مەخابن هەندێ ئافرەتانی نووسەری بەتوانای وەك "كیت

میلت"(56) هەرچەندە گاڵتەی بەتیۆری "پێكهاتەی بەدەنی ئافرەت، چارەنووسی دیاری دەكات" دێ، بەڵام ئاوڕی لەو مەسەلەیە نەداوەتەوە كە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە نەبووە، ئەم كەسایەتییە ناسراوەی جیهانی بزاڤی ئافرەتان، كەوتۆتە ژێر كاریگەری ئەنترۆپۆلۆژیستانی دژ بە قوتابخانەی مێژووەوە و لەكتێبی "سیاسەتی سێكس دا" دەنووسێت: جیهانی سەرەتاكان و جیهانی شارستانیش هەردووكیان جیهانی پیاوانن(58) قەناعەتی وایە كە ئافرەت هەمیشە لە رێگەی باب سەروەری و پێشتریش لە رێگەی خاڵ سەروەرییەوە چەوسێنراوەتەوە.

مایەی سەرسوڕمانە كە بە خۆی دان بەوەدا دەنێ، كە نازانێ داخۆ كۆمەڵگەی داك سەروەری، لە رۆژگارێكدا هەبووە یان نا. فایرستۆن (59) لە كتێبی "دیالیكتیكی سێكس"دا(60) بە شێوەیەكی قوڵتر ئەم هەڵەیەی قبوڵ كردووە و هەمان ئیدیعای پیاو دووبارە دەكاتەوە. بەبۆچوونی ئەو مەسەلەی چەوساندنەوەی ئافرەت زۆر لە مێژووی نوسراو كۆنترە و دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمەكانی سەرەتای دروستبوونی تیرەی بەشەر. ئەو، باوەڕی وایە كە چالاكی بەرهەمهێنان، بەهۆی پێكهاتی بەدەنی ئافرەتەوە لە دەرەوەی دەسەڵاتی ئافرەت

www.pertwk.com

بووە. دیارە بەمە نەزانی و بێ ئاگایی خۆی لەمەڕ ئەو بەڵگە نامانە دەسەلمێنێ کە نیشاندەری کاروکۆششی بەرهەمهێنانی ئافرەتن لە کۆمۆنە سەرەتاییەکاندا. ئەو، باوەڕی وایە کە ئافرەت بەحوکمی پێکهاتەی بەدەنی خۆی هەمیشە لەنێو رووداوە نهێنی ئامێزەکاندا لەقە فرتێ دەکات(61).

واتا بە نزیکە هەمان بیروبۆچوونی پیاوان دەربارەی سك پڕبوون و زاوزێی ئافرەتان دووبارە دەکاتەوە. هەر لەم پێودانگەوە دەگاتە ئەم ئەنجامەی کە ئافرەت بەحوکمی لاوازی بەدەنی خۆی هەمیشە پشتی بەپیاو بەستووە، جا ئەو پیاوە چ برا یان مێرد یان باب بووبێ.

فایرستۆن، بەتەواوەتی کەوتۆتە کوێرەکوڵانی "تیوری منداڵدانەوە" و بۆچوونەکانی مارکس و ئەنگلز رەتدەکاتەوە و دەڵێ : ئەوان تەقریبەن چ شتێکیان لەمەڕ ئافرەت وەکو چینێکی چەوساوە نەدەزانی. بەردەوام دەبێت و دەڵێت: تایبەتمەندێتی زاوزێی ئافرەت بووە هۆی ئەوە کە ئەو هەموو زوڵمەی لێبکرێ، نەك سەقامگیربوونی کتوپڕی سیستەمی باب سەروەری(62). خات فایرستۆن. کە خۆی یەکێکە لەلایەنگرانی ئازادی ئافرەت، لە کۆتاییدا توتی ئاسا، تیۆری دژ بە ئازادی ئافرەتان، ئەو تیۆرییەی کە لە سەر بناغەی

"پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت چارەنووسی دیاری دەکات" رۆنراوە، دووبارە دەکاتەوە. دووبارەی دەکاتەوە بێ ئەوەی وەکو پێویست لەحەقیقەتەکانی کۆڵیبێتەوە.

مەخابن هێندێ ئافرەتی پسپۆر لە ئەنترۆپۆلۆژیدا، وێڕای ئاگادارایان و شارەزاییان لەم بوارەدا، کۆمەڵێك هەڵەی لەم بابەتەیان کردووە. ئەوانە لەژێر کاریگەری یان لە ترسی پەیرەوانی تیۆری بالاّ دەستی پیاو و ئایدیۆلۆژیای بورژواییدا کە لە بواری ئەنترپۆلۆژیدا جێی خۆی کردۆتەوە، پشتیوانی لە ئەفسانەی نزمبوونی هەمیشەیی ئافرەت دەکەن. پسپۆرێکی ئەنترۆپۆلۆژی ئینگلیز بە نێوی لوسی مێر (63) دەڵێ: لەسادەترین کۆمەڵگەی پیشەسازیدا، ئافرەت هەرگیز بەتەواوەتی سەربەخۆ نەبوونە و نین. ئافرەت هەمیشە پشتی بەپیاو بەستووە، ئیدی ئەو پیاوە برا یان مێرد یان باب بووبێ(64)، ئەمە بۆچوونێکی توندڕەوانەیە و تەنانەت دەربارەی کۆمەڵگەی داك رەچەڵەکەکانی سەردەمەکانی ئەم دواییانەش راست نییە کە ئافرەت سەربەخۆیی ئابووری و رێزداری کۆمەڵایەتی خۆی تێدا پاراستبوو، چ جای سەردەمانی داك سەروەری، کە سەردەستی پیاو وبندەستی ئافرەت بەهیچ جۆرێ بوونی نەبووە.

www.pertwk.com

"کەتلین ئابرل"(65)چاکترین گوتاری رەخنەیی خۆی لەمەڕ کتێبی "خزمایەتی داك رەچەڵەکی"(66) نووسیوە، کە لە ساڵی 1961 دا بە بۆنەی سەدەمین ساڵڕۆژی ماڤی دایکەوە چاپکراوە. بەڵام ئەویش پێی وایە، کە ئافرەت هەمیشە هەر چەوساوە بووە. کەتلین، لەگوتارێکیدا کە لەم دواییانەدا بۆ بزووتنەوەی ئافرەتانی نووسیوە، دەڵێ: دەسەڵاتی پیاو کە بە بەردەوامی ئافرەت دەچەوسێنێتەوە، لەکەڵەکە بوونی ئەو سەرمایەیەوە دێ، کە دەوڵەتان پشتیوانی لێدەکەن، ئەمە بۆچوونێکی مارکسیستییە، بەڵام کەتلین بەرە بەرە رێباز و شێوەی مەتریالزمی مێژوویی فەرامۆش دەکا و دەڵێ:

تەنانەت لەو کۆمەڵانەشدا کە پشتیان بە راووشکار بەستووە وا دێتە بەرچاو کە ئافرەت هەمیشە رۆڵی "رەگەزی پلە دوو"ی پێسپێردرابێ و کەموزۆر پاشکوی پیاو بووە.(67) رەنگە ئەم بۆچوونە دەربارەی هەندێ کۆمەڵگەی پشت بەستووی بەراووشکار کە لە سەردەمەکانی ئەم دواییانەدا گۆڕانیان بەسەردا هاتووە، راست بێ، بەڵام دەربارەی کۆمۆنە سەرەتاییە پشت بەستووەکان بەڕاو و دەربارەی سەروبەندی داك سەروەری دروست نییە. بۆ سەلماندنی ئەم مەبەستەش جارێکی دی دەیڵێمەوە: راوکردنی پیاو، بەهۆی سەردەستی و

زاڵی پیاو بەسەر ئافرەتدا نەبووە، بەڵکو بەهۆی پەیدابوونی موڵکایەتی تایبەتی، ئیمتیازاتی چینایەتی و خانەوادەیی باب سەروەرییەوە بوو، کە پایەی ئافرەت هاتە خوارەوە.

((7))

www.pertwk.com

ئافرەت لە نێوان کاری کۆمەڵایەتی و کاری خانەوادەییدا

ئەم مەسەلەیە دەمانباتەوە سەر ئەو ئەفسانە بێ بنج و بناوانەی کە "ئافرەت رەگەزی پلە دوو"ە، لایەنگرانی ئەم بۆچوونەش جیاوازی کاری ئافرەتانە و کاری پیاوانە چ لە کۆمۆنە سەرەتاییەکاندا و چ لە کۆمەڵگە شارستانییەکانی ئەورۆدا دەکەن بە بەڵگەی سەلماندنی دروستی و راستی بۆچوونەکەیان. بەپێی بانگەشە باوەکان، دابەش کردنی کار لە نێوان پیاو و ئافرەتدا هەمیشە بەمجۆرەی ئەمڕۆکە بووە. واتە سنووری کاری ئافرەت تەنیا لەنێو ماڵ و خێزاندا بووە، بەپێی ئەم بۆچوونە دابەشکردنی کار لەنێوان ئافرەت و پیاودا لە هەوەڵ رۆژەکانی مێژووی تیرەی بەشەرەوە، کوتومت وەکو ئەم دابەشکردنە باوەی ئەمڕۆکە بووە، کاری پیاو لە دەرێی ماڵە وکاری ئافرەت لەنێو ماڵ و خێزاندایە. هەندێ لە ئافرەتانی لایەنگری ئازادی ئافرەت، گلەیی ئەوە دەکەن کە پیاو لەبڕی کارکردنی لە دەرێی ماڵ، کرێ و هەقدەست وەردەگرێ، بەڵام ئافرەت لەبڕی کارکردنی لە ماڵەوە، چ کرێ و هەقدەستێك وەرناگرێ. بەڵام بێدادییەکە لەمەش هێوەتر

دەڕوات، چونکە ئافرەتی پابەندی ماڵ، لەچوارچێوەی حەساری ماڵدا و لە ئاکامی ئەنجامدانی سوکە کاری گەوجانەی بەردەوامی نێوماڵدا دووچاری نەزۆکی ئەقڵی و رۆشنبیرییش دەبێ.ئاشکرایە کاری کۆمەلایەتی جۆرە سەربەخۆییەکی ئابووری بەمرۆڤ دەبەخشێت، لێ مەخابن ئافرەت لەو جۆرە کارە کۆمەلایەتییانە بێبەش کراون و ئەو جۆرە کارانە تەنیا بۆ پیاو تەرخان کراون. شوکردن و خێزان دروست کردن بە چاکترین پیشەی ژنی ژنانە حسێب دەکرێ، گەلێ یاسای کۆنەپەرستانەی وەك قەدەغە کردنی لەباربردنی منداڵ و مەنع کردن، بێ گوێدان بەخواستی ژن، ژن ناچار دەکات بەبێ ویستی خۆی ببێ بە خاوەن منداڵ، هەروەها نەبوونی بەخێوگەی منداڵان، ژن ناچار دەکات بەتەنێ ئەرکی گرانی پەروەردەکردنی منداڵ دەستۆ بگرێ.

بەپێی بڕیارەکانی کڵێسا و داکۆکی کاران لە سیستەمی باو، مەسەلەی ماڵ و خێزان بنکەیەکی جاویدانییە و جێی راستەقینەی ژنە،

بۆیە ژنی ژنانە لەسەرێتی لەوێدا خزمەتی مێرد و منداڵی خۆی بکات. بەڵام هەرگیز ئەمە دروست نییە بێین غەریزەی زاوزێ وەکو پرۆسەیەکی سروشتی لەگەڵ مەسەلەی دامەزراندنی

www.pertwk.com

خێزان وەکو بنکەیەکی بەشەری بەیەك شت حسێب بکەین، راستە ژنان ئەرکی هەمیشەیی مانی تیرەی بەشەریان لە ئەستۆدا بووە و لە ئەستۆدایە، بەلاّم هەرگیز لە هەموو قۆناغێکی بەشەریەتدا بەوە مەحکوم نەبوون کە لە چوارچێوەی بنکەیەکدا بەنێوی خێزانەوە بژین و لە خزمەتی مێرد و خێزان دابن. بەکورتی "خێزانی جاویدانی"(68) خۆی لەخۆیدا هەولّدانێکە بۆ سەلماندنی دروستی "تیۆری مندالّدان" و سوك تەماشا کردنی ئافرەت.

یەکەمین دابەشکردنی کار لە نێوان ئافرەت و پیاودا، بەپێچەوانەی ئەمڕۆوە، بریتی نەبووە لەوەی کە پیاو کاری دەرێی مالّ دەستۆ بگرێ و ئافرەت تەنیا کاری ناو مالّ وەستۆ بگرێ، بەلّکو هەر یەکێك لەم دوو رەگەزە، بەتایبەتی لەکۆمۆنە سەرەتاییەکاندا کاری کۆمەلاّیەتی خۆیان ئەنجامداوە. ئەم دابەشکردنی کارە، دابەشەکردنێکی عەمەلی بووە، چونکە سیستەمی بەرهەمهێنانی هاوبەش، دەقا و دەق لەگەلّ پەروەردە و بەخێو کردنی دەستەجەمی مندالاّندا گونجاو بووە. کیژان لەلایەن ژنانی سەرەوە ئامادە و پەروەردە دەکران تا ئەرکی ئایندەی خۆ فێربن، کوڕانیش لە تەمەنێکی تایبەتیدا بە پیاوانی کاملّ دەسپێردران تا ئەرکەکانی ئایندەیان فێر

بکەن. پەروەردە و بەخێو کردنی مندالّ کارێکی کۆمەلاّیەتی بووە و پیاو و ژن بەشێوەی یەکسان بەشدارییان تێدا کردووە. بەلاّم لەگەلّ ئاوابوونی ئەستێرەی دەسەلاّتی کۆمەلّگەی داك سەروەری و نەمانی یەکسانی ماف لە نێوان ئافرەت و پیاودا ئیدی ئافرەت لەکارە کۆمەلاّیەتییەکان دوور خرایەوە و ئەرکی کارەکرێتی لەنێو چوار دیواری مالّدا پێسپێردرا، تا لە ئەنجامدا پیاو بەهۆی ئەم جۆرە کار دابەشکردنەوە، دەسەلاّتی تەواوی وەرگرت. مێژوو نووسان ئەوەیان ساغ کردۆتەوە کە لەگەلّ پەیدابوونی ئابوورییەکی تازەی پشت بەستوو بەکشتوکالّ و مالاّت بەخێوکردندا، جۆرە دابەشکردنێکی تازەی کار هاتە ئاراوە و جێگەی دابەشکردنە کۆنەکەی کاری نێوان هەردوو رەگەزی ئافرەت و پیاوی گرتەوە. بۆ وێنە مالاّت بەخێوکردن لە کشتوکالّ جیا بووەوە، کان دەرهێنان، بیناکردن، کەشتی سازی، چنینکاری، سوالّەتسازی و گەلێك پیشەی دی لایەنی پسپۆریتیان پەیداکرد. هاوکات لەگەلّ ئەم کار دابەشکردنەی بواری پیشە جۆراوجۆرەکاندا، زۆر پسپۆریی تازە لە بواری رۆشنبیریدا گەشەی کرد، ئیدی لە کەشیشییەوە بیگرە تا دەگاتە شاعیری و زانایی و هونەرمەندی، هاتنە ئاراوە. لەم گۆڕانکاریانەوە ئیدی رۆلّی ئافرەت و پیاو بەتەواوەتی گۆڕا و

www.pertwk.com

لەگەڵ پەرەسەندنی ئەم جۆرە کار دابەشکردنەدا، بەڕێوەبردنی کارەکانی پتربەلای پیاودا کەوتەوە و لە ئەنجامدا بەتەواوەتی کەوتە دەستی پیاوان. ژنان بەتۆبزی لەچالاکییە کۆمەڵایەتی و رۆشنبیرییەکان دوورخرانەوە و خزێنرانە نێو چوار دیواری ماڵەوە و لەگەڵ پەرەسەندنی دەسەڵاتی دەوڵەت و کڵێسادا، ژنان بەوە راهێنران کە ئەوپەڕی سنووری ژیانیان چوار دیواری ماڵە و باشترین ژنیش ئەوانەن کە بێ چ گلە و گازندەیەك خزمەتی مێرد و خێزانی خۆ دەکەن. بەمە پایەی ژن هاتە خوارێ و پایەی پیاو بەرز بووەوە، هەر بەهۆی ئەمەوە ژنان نەك هەر لەکاروباری کۆمەلایەتیدا شوێنی خۆیان لەدەستدا، بەڵکو منداڵ پەروەردەکردنیش کە جاران هاوبەش بوو لە نێو ژن و پیاودا، بوو بەپیشەی بێ چەندوچۆنی ئافرەت.

شتێکی بەڵگە نەویستە، ژنانی چینە رەنجبەرەکان، هەمیشە کاریان کردووە لە قۆناغی کشتوکاڵیدا، لە کێڵگەکاندا کاریان کردووە، لەماڵەوە کاری دەستییان ئەنجامداوە، منداڵیان بەخێو کردووە، بەڵام هەموو ئەم کارانەیان لە پێناوی مێرد و خێزاندا بووە، بەهیچ جۆرێ لەکاری کۆمەڵایەتی کۆمۆنە سەرەتاییە هاوبەشەکان نەچووە، بەشێوەیەکی گشتی بەشداریکردن لەکاری کۆمەلایەتیدا مایەی گەشەکردنی بەدەنی

و فیکری بووە، جا مەحروم کردنی ئافرەت لەکاری کۆمەلایەتی و گۆشەگیری و راپەڕاندنی کاری نێو چواردیواری ماڵەوە، بووەتە هۆی سستی بەدەنی و کەم فیکری ژنان.

بەکورتی، دابەشکردنی کار لە نێو هەردوو رەگەزی نێر و مێ هەرگیز، هەمیشە بەمجۆرە نەبووە.

دابەشکردنی کار لەسایەی دەسەڵاتی پیاودا کە راستەوخۆ پەیوەست بووە بەپەیدابوونی کۆمەڵگەی چینایەتی و موڵکایەتی تایبەتی و خێزانی "باب سەروەری" یەوە، بەڵگەی دەستدرێژی پیاوە بۆ سەر مافی ئافرەت، بەتایبەتی لە رۆژگاری ئەمڕۆدا کە کارکردن لە مەزارا و کێڵگە خانەوادەییەکاندا لەبەین چووە و رۆڵی خێزان بووە بەرۆڵی بنکەیەکی ئیستیهلاکی لەسەر دەمی شارنیشیدا.

رەتکردنەوەی ئەو ئەفسانە بێ بنج و بناوانەی کە بۆتە هۆی ئەوەی ئافرەت پەیرەوی "تیۆری منداڵدان" و "خێزانی جاویدانی"و.... بکەن، تەنیا لەبەرخاتری راستکردنەوەی هەڵەی چەند زانا و مێژوونووسێك نییە. بەڵکو پتر لەبەر ئەوەیە کە کاریگەرییەکی گەورەی لەبزووتنەوەی ئازادی ئافرەتدا دەبێت، ئەم هەنجەتەش کە پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت هۆی هاتنە خوارەوەی پایەی ئافرەتە لە کۆمەڵگەی ئەمڕۆدا، خۆی

www.pertwk.com

له خۆیدا، جۆره پەردەپۆشییەکە بۆ درێژەپێدانی دەسەڵاتی پیاو بەسەر ئافرەتدا. ئەگەر پوچەڵی ئەم هەنجەتە بێتە سەلماندن، ئەوا پێگەی زاڵی پیاو، کە لەسەر بناغەی ئەو جۆره هەنجەتانە رۆنراوە هەرەس دێنێ. ئەگەر لە باری سەرنجە سروشتییەکەوە بڕوانینە ئافرەت و پیاو، ئەوا هیچ جۆرە بێ تواناییەکی بەدەنی لە ئافرەتدا نییە، ئافرەت لە کۆمۆنە سەرەتاییەکانی بەر لە پەیدا بوونی چینە کۆمەڵایەتییەکاندا هەرگیز بەهۆی زاوزێوە پایەی کۆمەڵایەتی نەهاتۆتە خوارێ. بەڵکو بە پێچەوانەوە، بەهۆی کاری دوو لایەنەی زاوزێ و بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتییەوە ئەوپەڕی رێزی لێنراوە. بۆیە پێگەی کۆمەلایەتی ئافرەت لە کۆمەڵگەدا، بەپێی هەلومەرجی مێژوویی پەیدا بووە و گۆڕانی بەسەردا هاتووە. ئەو گۆڕانکارییە گەورەیەی کە بووە هۆی نەمانی کۆمەڵگەی داك سەروەری هاوبەش، کردییە کارێك کە پایەی ئافرەت بێتە خوارێ. هاوکات لەگەڵ سەرهەڵدانی کۆمەڵگەی چینایەتی باب سەروەریدا، ئیدی پێکهاتەی بەدەنی ئافرەت کرا بە هەنجەتێکی ئایدۆلۆژی، بۆ درێژە پێدانی بێبەشکردنی ئافرەت لە ژیانی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و هێشتنەوەی لەپایەی کارەکەرێتیدا. ئافرەتان تەنیا بەدەست نیشانکردنی ئەم

مەسەلەیە دەتوانن سەرەداوەکانی ئەو زوڵمەی ئەوڕۆ لێیان دەکرێت، ببەنە سەر بنج و بناوانی سیستەمی سەرمایەداری، تا ئەو کاتەی ئافرەت بەو هەنجەتە گەوج بکرێ، کە گوایە سروشت–نەك کۆمەڵ– فاکتەری پاشکەوتنی ئافرەتە، ئەوا ئێمەی ئافرەت لە بواری ئازادیخوازی خۆماندا، شکست دێنین، لە خۆپیشاندانێکی ئەم دواییانەی ئافرەتاندا، لە ئەمریکا ئەم دروشمە هەڵگیرابوو:"پێکهاتەی بەدەنی، چارەنووسی ئافرەت دیاری ناکات" دەبێ ئەمە ببێ بە دروشمی بزاڤی ئازادیخوازی ئافرەتان.

www.pertwk.com

ژێدەر:

ا– آيا سرنوشت زن را، ساختمان بدنی او تعيين ميكند؟ از ئيفلين رييد.

ژێدەر و پەراوێزەكان:

1. Engels
2. Sexist
3. patraiarchal
4. LobourTheory
5. Seher WoodWashBurn
6. WilliamHowells
7. Kenneth Oaktey

8. V.GoldenChilde
9. بڕوانە گۆڤاری "سانتيفيك ئەمريكەن" سيبتامبەری 1960
10. بڕوانە كتێبی "چ رووداويك لە مێژوودا رووی دا"ل27.
11. AdamsonHoebel
12. بڕوانە كتێبی "مرۆڤ لە كۆمەڵگای سەرەتاييدا"ل93.
13. بڕوانە كتێبی "پەراوێزێكی رەخنەيی لە ئابووری سياسی"ل279.
14. بڕوانە كتێبی "وەڵامی مەيمونی رووت"ئێڤلين رييد.
15. MarshallSahlins
16. بڕوانە گۆڤاری "سانتفيك ئەمريكەن"ساڵی 960 ل77
17. Uterus Theory,
18. PenisTheory
19. SirSallyZucherman
20. بڕوانە كتێبی "ژيانی كۆمەلايەتی مەيموونەكان و مەيمونانی بێ كلك"ل69
21. RobrtArdery
22. بڕوانە كتێبی "نەسلی ئەفريقيا"ل125
23. RobertBriffault

www.pertwk.com

24. بڕوانه کتێبی "ئەفسانەی سوکی ژن" ئیڤیلین رییید.

25- henryw. Nissen

26. بڕوانه گۆڤاری "سانتیفیك ئەمریكەن" ساڵی 1960.

27. کتێبی "دایكان"ل118

28. GrahamClark

29. بڕوانه کتێبی "له برایەتییەوه بۆ شارستانی"ل8

30. ElamanR.Service

31. بڕوانه کتێبی "ڕێكخراوی كۆمەڵگای سەرەتایی"ل39

*Matrilineal

32. Avuculate

33. Morgan

34. Pairingfamilies

35. Malinowski

36. Trobriand

** بڕوانه کتێبی "ژیانی سێكسی كێویان"ل3.

37. Tama

38. بڕوانه کتێبی "ژیانی سێكسی كێویان"ل4

39. Duality

40. Patrilineal

41. SidneyHartland

42. بڕوانه کتێبی "كۆمەڵگای سەرەتایی"ل34

43. Spancer

44. Gillen

45. تیره خۆماڵییەكانی ئوسترالیای ناوەندی ل591 691

46. بڕوانه کتێبی "دایكان" ل339-338

47. j.lafitau

48. بڕوانه کتێبی "دایكان"ل316

49. AlexanderGold5oIrouois

51. بڕوانه کتێبی "مرۆڤناسی" ل365 Goodpeter

52- Clinton

53. بڕوانه کتێبی "دایكان" ل317-316

54. RockHill

55. بڕوانه کتێبی "دایكان"ل327

56. KateMillet

57. SexualPoletics

58. بڕوانه کتێبی "سیاسەتی سێكسی"ل46

59. ShulamithFirestone

60. TheDialecticOfSex

www.pertwk.com

61.**هەمان سەرچاوە**، ل84

62.**هەمان سەرچاوە**.ل83

63.LucvMair

64.**بڕوانە کتێبی "پێشەکییەك بۆ مرۆڤناسی کۆمەڵایەتی"**ل83

65.KathleenAberle

66.MatrilinealKinShip

67.**بڕوانە کتێبی "لە خوارێ بۆ سەرێ"ساڵی** 1971

68.EternalFamily

ژیان نامەی نووسەر

حەمە کەریم عارف

- کەرکووکییە و لە ساڵی 1951دا لەدایك بووە.
- لە ساڵی 1975 کۆلیژی ئەدەبیاتی بەغدای تەواو کردووە.
- یەکەم بەرهەمی شیعرێکە بەناوی (هەڵبەستێکی هەتیو کەوتوو) کە لە ژمارە (170) ڕۆژنامەی هاوکاری ساڵی 1973 بڵاوبووەتەوە.
- لە ساڵی 1976ەوە بە بەردەوامی نووسین و بەرهەمی ئەدەبی بڵاو دەکاتەوە.

- سەرنووسەر یان بەڕێوەبەری نووسین یان سکرتێری نووسین یان ئەندامی دەستەی نووسەرانی ئەم گۆڤار و بڵاوکراوانە بووە: گۆڤاری گزنگی نووسەرانی کەرکووك, نووسەری کوردستان, کەلتوور, نووسەری کورد, گوڵانی عەرەبی, ئاڵای ئازادی تا ژمارە 00222, گۆڤاری نەوشەفەق.
- جگە لە ناوی خۆی, بە تایبەتی لە گۆڤاری گزنگی نووسەرانی کەرکووك, نووسەری کوردستان, کەلتوور, ڕۆژنامەی ئاڵای ئازادی تا ژ: 222 بەناوی گۆڤەند, زنار, سیپان, پاکزاد, محەمەدی حاجی, سیروان عەلی, دیدار هەمەوەندی, هێژا, ح. ع بەرهەمی بڵاو کردۆتەوە.
- جگە لە پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی قوتابیانی کوردستان ئیدی ئەندامی هیچ حیزب و ڕێکخراوێکی سیاسی نەبووە, لە ساڵی 1974 – 1975دا پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلوول بووە, لە هەشتاکاندا بۆ ماوەی نۆ ساڵ, بێ وابەستەگی حیزبی, پێشمەرگە بووە و وەکو بەشدارییەکی مەیدانی و ویژدانی لە خەباتی ڕەوای نەتەوەی کوردا شانازی پێوە دەکات و منەت بەسەر کەسدا ناکات, چونکە باوەڕی وایە کە ڕۆڵەی میللەتی مەزڵوم مەحکومە بە پێشمەرگایەتی.
- لە هەشتاکانەوە تا ئێستا ڕاستەوخۆ سەرپەرشتی و سەرۆکایەتی لقی کەرکووکی یەکێتیی نووسەرانی کوردی کردووە.
- زۆر بەرهەم و کتێبی چاپ و بڵاو کردۆتەوە, لێ زۆربەی هەرە زۆریان, بە تایبەتی ئەوانە لە چیادا چاپ بوون بە نوسخەی هێندە کەم بڵاو بوونەتەوە, لە نرخی نەبوو دان و هەر ئەوەندەیە کە لە فەوتان ڕزگار بوون. هەندێك لە وانە:

1- تیرۆژ, کۆ چیرۆك, چاپی یەکەم 1979

2- کۆچی سوور, ڕۆمان, چاپی یەکەم 1988

3- بەیداخ, چیرۆك, 1988

4- داوەتی کۆچەرییان, کۆ چیرۆك چاپی دووەم 2005

www.pertwk.com

5- له خۆ بێگانه بوون, کۆمەڵه چیرۆك, چاپی یەکەم (1999) دەزگای گوڵان
6- کوچ سرخ, کۆ چیرۆك, به فارسی, وەرگێڕان چاپی یەکەم 1987 شاخ
7- نینا, رۆمان, سابت رەحمان, دوو چاپ, شاخ, شار 2002
8- نامۆ, رۆمان, ئەلبیر کامۆ, دوو چاپ, شاخ, شار 2003 دەزگای ئاراس
9- رێبەر, رۆمان, مەهدی حسین, یەك چاپ (شاخ)
10- شکست, رۆمان, ئەلکساندەر فەدایەف, چاپی شاخ (راه کارگر)
11 – هاوماڵەکان, رۆمان, ئەحمەد مەحمود, دوو چاپ, شاخ, شار 2000 گوڵان
12- بێناسنامەکان, رۆمان, عەزیز نەسین, 3 چاپ شاخ, شار 2003
13- قوربانی, رۆمان, هیرب میدۆ, چاپی یەکەم 2004 دەزگای شەفەق
14- دووره ولات, رۆمان ع. ڤاسموف, چاپی یەکەم2000 دەزگای گوڵان
15- ئازادی یا مەرگ, رۆمان, کازانتزاکیس, چاپی یەکەم 2003 کتێبخانەی سۆران
16- چیرۆکەکانی سەمەدی بیهرەنگی, دوو چاپ, شاخ, شار 2004 کتێبخانەی سۆران هەولێر
17- ئامانجی ئەدەبیات. م. گۆرکی, چاپی شاخ 1985
18- دلێریی خۆراگرتن, ئەشرەفی دەهقانی, چاپی شاخ
19- مەسەلەی کورد له عێراقدا, عزیز شەریف
20- مێژووی رەگ و رەچەڵەکی کورد, ئیحسان نوری پاشا, یەك چاپ
21- خەباتی چەکداری هەم تاکتیکه هەم ستراتیژ, مەسعودی ئەحمەد زاده, چاپی شاخ
22- کورد گەلی له خشتەبراوی غەدر لێکراو, د. کوینتەر دیشنەر, چاپی شێیەم 2004 دەزگای ئاراس
23- له مەهابادی خوێناوییەوه بۆ کەنارێن ئاراس, نەجەف قولی پسییان
24- گوزارشتی مۆسیقا, د. فۆاد زەکەریا.
25- دەربارەی شیعر و شاعیری, رەزا بەراهەنی.
26- ڤنسنت ڤان گوگ, شانۆنامه, باول ئایز لەر
27- به دوعا شاعیرەکان, شانۆنامه, جەلیل قەیسی (گزنگ ژ:12)
28- جولەکەکەی ماڵتا, شانۆنامه, مالرۆ.
29- دادپەروەران, شانۆنامه, ئەلبیر کامۆ.
30-بەد حاڵی بوون, شانۆنامه, ئەلبیر کامۆ.
31- چاو به چاو, شانۆنامه, گەوهەر مراد (غولام حسەینی ساعیدی)
32- ریچاردی سێیەم, شانۆنامه, شەکسپیر.
33- گەمەی پاشا و وەزیر, شانۆنامه, عەبدوڵلائەلبوسێری.
34- کورد له ئەنسکلۆپیدیای ئیسلام دا, چاپی یەکەم 1998 وەزارەتی رۆشنبیری.
35- هونەر و ژیانی کۆمەڵایەتی, پلیخانۆڤ, چاپی یەکەم 2005 دەزگای موکریانی
36- پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت, ئیڤلین ریید.
37- لێکدانەوەیەك له مەڕ نامۆ, لویس ریی.
38- منداڵه دارینه, چیرۆکی درێژ بۆ منداڵان.
39- فاشیزم چیی؟ کۆمەڵه چیرۆك بۆ منداڵان, یەلماز گونای
40- شوانه بچکۆلەکه, چیرۆکێکی درێژی چینی یه بۆ منداڵان
41- زارۆکستان (چوار شانۆنامه بۆ مناڵان)
42- له گەنجینەی حیکایەتی تورکمانییەوه.
43- کۆمەڵێك ئەفسانەی جیهانی (23 ئەفسانه)
44- زنده خەون, کۆمەڵه چیرۆکی چیخوف, چاپی یەکەم (2001) دەزگای موکریانی
45- ئەفسانەێن گریکی و رۆمانی, چاپی یەکەم (2004) کتێبخانەی سۆران, هەولێر

www.pertwk.com

46- جێ پیّ, کۆمەڵێك چیرۆکی فارسی چیرۆکنووسان:(سادقی هیدایەت, جەلال ئال ئەحمەد, بوزرگی عەلەوی, سادقی چوبەك, مەنسوری یاقوتی)

47- چیرۆکستان, کۆمەڵێك دەق و رەخنە, چاپی یەکەم 2005 نووسەرانی کەرکووك

48- چۆنیەتی فێر بوونی زمانی فارسی, چاپی یەکەم (2000) حەمە کەریم عارف

49- گۆڤەند و زنار (فەرهەنگی فارسی – کوردی) حەمە کەریم عارف

50- پەلکە رەنگینە, حەمە کەریم عارف, چاپی یەکەم (2004) وەزارەتی رۆشنبیری

51- کۆمەڵێك چیرۆکی بێگانە

52- چزیشفسکی, فەیلەسوف و زانای گەورەی میللەتی روس

53- چایکۆ فسکی, ژیان و بەرهەمی.

54- ئیدگار ئالین پۆ, ژیان و بەرهەمی.

55- جاك لەندەن, ژیان و بەرهەمی

56- گوگول, نووسەری ریالیست

57- یەڵماز گونای, ژیان و بەرهەمی

58- سادقی هیدایەت, ژیان و بەرهەمی

59- خافرو غ لە شیعر دەدویّ, ژیان و بەرهەمی

60- رێبازە هونەرییەکانی جیهان

61- ریالیزم و دژە ریالیزم لە ئەدەبیات دا, چاپی یەکەم (2004) دەزگای سپیرێز

62- راگەیاندن لە پەراوێزی دەسەڵاتدا (بە شەریکی) چاپی یەکەم (2001) دەزگای گوڵان

63- راگەیاندن لە نێوان حەقیقەت بێژی و عەوام خەڵەتێنی دا, حەمە کەریم عارف

64- دیدار و دەق و رەخنە.

65- دیداری چیرۆکڤانی.

66- قوتابخانە ئەدەبییەکان, رەزا سەید حسەینی.

67- ناودارانی ئەدەب, حەمە کەریم عارف

68- هەزار تۆپی شیعری نوێخوازی و چەند باسێکی دی, حەمە کەریم عارف.

69- کورد لە سەدەی نۆزدە و بیست دا, کریس کۆچرا, چاپی یەکەم 2003 کتێبخانەی سۆران

* لە راپەڕینەوە تا نهوو چالاکانە بەشداری بزاڤی ئەدەبی و رۆشنبیریی کوردی دەکات و بەرهەمی هەمە جۆر (نووسین و ئامادە کردن و وەرگێڕان) بڵاو دەکاتەوە..

* ئەو بەرهەمانە و زۆری دیکەی ئامادەن بۆ چاپ و چاپکردنەوە و هەر کەس و گروپ و لایەن و دەزگایەك تەماحی بڵاو کردنەوەی هەبن, ئامادەیە بە خۆڕایی پێشکەشیان بکات و...

www.pertwk.com

ئەو كتێب و بڵاوكراوانەی لقی كەركووكی یەكێتی نووسەرانی كورد پاش كۆنفرانسی ئازادی بەچاپی گەیاندوون جگە لە گۆڤاری گزنگ كە بەردەوام مانگانە دەردەچێت.

1– چیرۆكستان	دەق و رەخنە	حەمە كەریم عارف
2– كركوك والتگهیر العرقی	دیكۆمێنت	و: رەعد بابان
3– مانیفێستەكانی پووچی	هۆزان	مەهدی زریان
4– شیعری هەڵبژاردە بۆ منداڵ و گەورە	هۆزان	لەتیف هەڵمەت
5– بەرەو شێت بوون	هۆزان	عومەر سەیدە
6– دڵۆپە	هۆزان	یوسف لەتیف
7– ماچ	كۆمەڵە دەق	بەكر دەروێش
8– چاوبرِكێی سەر زورگەكان	چیرۆك	حەمە سەعید زەنگنە
9– داوەتی كۆچەریان	چیرۆك	حەمە كەریم عارف
10– ناسنامەی دەق	رەخنە و لێكۆڵینەوە	د. فوئاد رەشید
11– شرۆڤەیەك لە بازنەدا	گوتارو رەخنە	سەردار جاف
12– – تەكنیكی گێرِانەوە لە چیرۆكەكانی مارف بەرزنجیدا	لێكۆڵینەوە	شوكریە رەسوڵ
13– گەرِانەوە بۆ حەیفا	چیرۆكی وەرگێردراو	ئەحمەد عارف
14– سۆسیۆلۆژیای شیعری كوردی	لێكۆڵینەوە	د. ئازاد عەبدولواحێد كەریم
15– لە هەردەكانی كوردستانەوە بەرەو بیابانی عەرەب	رۆمان	جەلیل محەمەد شەریف
16– بانێژەی خەمەكانی شارەكەم	هۆزان	بورهان بەرزنجی
17– عەورەتی گەڵا	هۆزان	سیروان ناشاد
18– هونەری رۆژنامەنووسی لە گۆڤاری نزاردا	لێكۆڵینەوە	شوان خورشید
19– ژوانی عەشقداری	شانۆگەری	وریا شەهاب
20– ئۆپەرێتەكانی هەزارەی سێیەم	هۆزان	بورهان ئەحمەد
21– ئێوارەیەك نایەمەوە	هۆزان	لەتیف فاتیح فەرەج
22– سیفری ئاگر	هۆزان	كەریم دەشتی
23– لە روانگەی زمانناسییەوە	لێكۆڵینەوە	و: د. ئازاد ئەمین باخەوان
24– گورگ	چیرۆكی وەرگێردراو	و: عەلی بەرزنجی
		– خالید مەجید فەتحوڵڵا
25– زریوەی ئەستێرە دەسرازەی زامە	هۆزان	ستار ئەحمەد عەبدولرەحمان

26– داستانا لێدانا گازخانا كەركوك ل سالا 1969	داستان	وەصفی حسن ردێنی
27– دار زەیتوون	چیرۆك	فەیسەڵ تاهیر هەمەوەندی
28– یاریزانی شەترەنج	رۆمان	و: محەمەد سابیر مەحموود
29– ئەو وشانەی درِ بە تاریكە شەو دەدەن	وتار	لەتیف هەڵمەت
30– یوونس ئەمرە خۆشەویستیی خاك و مرۆ	هۆزان	و: ئەحمەد تاقانە
31– كوردو رِەگەزی ئاری	لێكۆڵینەوە	مەلا جەمیل رۆژبەیانی
32– هجره الگائر الازرق	شعر	عباس عسكر
33– دەروازەیەكی مێژوویی بۆ مافەكانی مرۆڤ	لێكۆڵینەوە	كامەران تاهیر
34– ئەشكەوتی خوێن	رۆمان	سالار ئیسماعیل سەمین
35– مەرگی نووسەرو چەند باسێكی دیكەی ئەدەبی– رۆشنبیری	ئەدەبیات و رۆشنبیری	حەمە كەریم عارف
36– منداڵێك بووم لە كوردستان	چیرۆك	و: عومەر عەلی شەریف
37– خۆشنووسانی كورد	خۆشنووسی	عەبدولستار جەباری
38– بەرسیلە عیشقیٚ بۆ خودا	شیعر	ئاوێزان نووری
39– مانگ	شیعر	و: هیمەت كاكەیی
40– چەمك و ستاتیكای شوێن لەئەدەبدا	لێكۆڵینەوە	سەباح ئیسماعیل
41– ئەرشیفەكانی فیراق	شیعر	شێخ سدیق
42– ئەو نامانەی بە فرمێسك نووسراون	نامە	ئا: لەتیف فاتیح فەرەج
		ئاكۆ محەمەد شوانی
43– هەقایەتی داپیرە	چیرۆك بۆ منالان	و: هێمن دەلۆیی
44– دەروازەیەكی مێژوویانە بۆ روداوەكەی 1959	مێژوو	سمكۆ بەهرۆز محەمەد
45– كورد لە سێبەری خیلافەتی عەرەبیدا	لێكۆڵینەوە	
46– زەمەنێك بۆ خەم	شیعر	دانا عەسكەر
47– گەڵا رژاوەكان	رۆمان	و: عەلی بەرزنجی
48– كچەكانی حەوا	چیرۆك	سەبریە ئەحمەد حەمە (سەبا)
49- كرمەزاڵ	شیعری بیانی	وەرگێرِ : صابر شاكر مەلوول
50– گێژاو	چیرۆك	موعتەسەم ساڵەیی
51– ئەفسونی ئاوێنە رەشەكە	چیرۆك	حەسەن نازدار
52– یارێكم هەیە لەخۆمدا	شیعر	عومەر عەبدول
53– هاوارێك ...هەر لە تەم ئەچێت	شیعر	گۆریان
54- شارێكي قاوەيي	كۆمەلە چیرۆك	و:عەبدولڵا مەحمود

www.pertwk.com

یەکێتیی نووسەرانی کورد
لقی کەرکوک

55– کوردو چەند بابەتێکی مێژووی	لێکۆڵێنەوە	هاشم عاسی کاکەیی
56– کەرکوک : شاری قەڵاو ئاگرو خوێن	لێکۆڵینەوە	عەلی مەحمود محەمەد
57– گەشتێك لەنێوان مانگو دەریادا	شانۆگەری	د . عەبدولکەریم حاجی محەمەد
58– شەوە خوێناویەکەی ژوورسەری دایکم	کورتە چیرۆك	محەمەد حسێن
59– ئە ثیري	لێکۆڵینەوە	د. ئیسماعیل ئیبراهیم سەعید
60– مقام و مۆزیکی فۆلکلۆری کوردی سەلاح داودە وەك نموونەیەك	لێکۆڵینەوە	هەردەوێڵ کەکەیی
61– رۆبن هوود	چیرۆك	و: زنار محمد
62– دیوارێك وسێ نیگار	هۆنراوە	عباس عەسکەر
63– جەنگ و نێوانەکان	کۆمەڵە وتار	سمکۆ محەمەد
64– بەرتەوازەکانی ئێرە و ئەوێکانی ڕەوان	رۆمان	عبدولا سەراج
65– گۆڵە مۆرەکان	چیرۆك یۆمنالان	و/ عبدولا سلیمان (مەشخەڵ)
66– تەمەنی مرۆڤ	چیرۆك	و/ سەلاح سالح مەجید
67– پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت	لێکۆڵینەوە	و/ حمە کەریم عارف

www.pertwk.com